

Franjo Emanuel Hoško

PROMAKNUĆE ZAGREBAČKE BISKUPIJE U NADBISKUPIJU OMOGUĆILA JE REVOLUCIONARNA 1848. GODINA

Prof. dr. sc. Franjo Emanuel Hoško, u m.

Teologija u Rijeci – KBF Zagreb

UDK: 27: 94[322][282+262.3 ZAGREBAČKA]”1845/1855”

[0.000.049.32](436-89)(439)(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. svibnja 2018.

Bulum *Ubi primum placuit* pape Pija IX. iz 1852. Zagrebačka biskupija promaknuta je u nadbiskupiju i uspostavljena je Hrvatsko-slavonska crkvena pokrajina. Autor analizira razloge toga čina u polemici s dosadašnjim pristupom mnogih historioografa koji pitanje uspostave Zagrebačke nadbiskupije odvajaju od ondašnjih društvenih i političkih zbivanja. Rad ispravlja sudove onih koji su uspotstavu nadbiskupije povezivali s nametanjem tzv. Oktroiranog ustava i uvođenjem Bachova apsolutizma. Autor ističe da je zaključak Hrvatskoga sabora polazište u procesu uspostave nadbiskupije, kao i to da se u njemu mogu razaznati povijesno-politički razlozi kojima su isti Sabor i Crkva u Hrvatskoj opravdavali svoj zahtjev. Veliku pažnju autor daje banu Josipu Jelačiću i njegovu pismu vladi u Beču kao neposrednom povodu da Bečki dvor i car počnu rješavati spomenuto pitanje.

Ključne riječi: Zagrebačka nadbiskupija, Hrvatsko-slavonska provincija, Josip Jelačić, Juraj Haulik.

UVOD

Dosadašnja hrvatska građanska i crkvena historiografija već je utvrdila u višegodišnjem istraživanju da su u postupku uzdignuća starodrevne Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije sudjelovali Hrvatski sabor i ban Josip Jelačić kao i sam zagrebački biskup Juraj Haulik koji je i postao prvi zagrebački nadbiskup. O tome su objavljeni i brojni izvorni dokumenti, kako ranije tako u novije vrijeme,¹ koji su također popraćeni odgovarajućim komentarima.² Povjesničare, crkvene i građanske, zanimaju

1 Stjepan RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupije, u: ISTI, *Zagrebačka crkvena pokrajina*, Zbornik radova, Zagreb, 2004., 43-94; Agneza SZABO, Uloga Hrvatskoga sabora i bana Josipa Jelačića u uzdignuću Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju, u: Stjepan RAZUM, *Zagrebačka crkvena pokrajina*, 11-28.

2 Agneza Szabo i Stjepan Razum pružaju bogat popis literature o tom događaju u spomenutim radovima u prethodnoj bilješci i navode sljedeće rasprave: Velimir Deželić st., *Kardinal Haulik, nadbiskup zagrebački, 1788.-1869.*, Za-

ta tri pitanja, ali ih ne objašnjavaju jedinstveno, usprkos relativno iscrpnim povijesnim vrelima o samome događaju uspostave Zagrebačke nadbiskupije.

Novouspostavljena Zagrebačka nadbiskupija obuhvatila je 1852. sve biskupije u Banskoj Hrvatskoj u novu hrvatsko-slavonsku crkvenu pokrajinu, metropoliju.³ Bio je to događaj kojemu je prethodila adekvatna priprava kojoj je teško označiti sam početak, a isto je tako teško utvrditi kada je ta nova crkvena struktura zaživjela u cijelosti.

greb, 1929., 115-121; Ferdo ŠIŠIĆ, Kako je postala Zagrebačka nadbiskupija (11. dec. 1852.), *Starine JAZU*, knj. 40, Zagreb, 1939., 1-74; Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*. KS, Zagreb, 1983., 61-87; Andrija LUKINOVIĆ, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb, GK, 1995., 331-338; Olga MARUŠEVSKI, Juraj Haulik 1847 – 1869, u: Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 461-473. Dobru raspravu, temeljenu na izvornoj građi, objavio je nedavno Tomislav MRKONJIĆ, *Uzdignuće Zagrebačke biskupije na nadbiskupiju* (11. 12. 1852.) prema spisima Bečke nuncijature (ASV), *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094. – 1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, Zagreb, 1995., 333-338; *Sto pedeseta godišnjica uzdignuća Zagrebačke metropolije*, katalog izložbe: *Galerija Klovičevi dvori 11. – 12. prosinca 2002.*, autorica izložbe i postava Lada BOŠNJAK, koordinacija i organizacija Marijan KUŠENIĆ, izbor eksponata i kataloška obrada Lina PLUKAVEC, Stjepan RAZUM, Zagreb, Zagrebačka nadbiskupija, 2002.; Lina Slavica PLUKAVEC, Sadržajni prikaz pečatnice „Ubi primum placuit“, u: *Naša katedral*, (Zagreb), 2002., br. 7, 2-6; ISTA, Ustoličenje prvog zagrebačkog nadbiskupa Jurja Haulika, u: *Naša katedrala* (Zagreb), 2002., br. 7, 7-8; Stjepan RAZUM, *Uzdignuće Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije 1852./1853. godine*. Papinske pečatnice, svečanost proglašenja i odjek kod suvremenika, u: *Tkalčić*, 6(2002.), 325-551. Učinio je time osobito velike usluge hrvatskoj historiografiji, kao i svima onima koji će se još zanimati za ovu tako važnu temu iz područja cjelokupne hrvatske povijesti, ali i kulture. Dakako, nezaobilazan su izvor i *Zaključci Hrvatskog sabora, 1836.-1847.*, sv. XII, koji su pripremili Josip BARBARIĆ, Josip KOLANOVIĆ, Mate KRIŽMAN, Andrija LUKINOVIĆ i Vesna ŠOJAT, izd. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Zagreb, 1980.

Činjenicu osnivanja Zagrebačke biskupije, kao i važnost njezina uzdignuća na stupanj nadbiskupije za Crkvu u Hrvatskoj isticali su već prije crkveni povjesničari Josip BUTURAC, Antun IVANDIJA, Krunoslav DRAGANOVIĆ, Franjo ŠANJEK i drugi. Ponovno zanimanje za ovu problematiku, koju je valjalo još istraživati, nastalo je u vrijeme proslave 900. obljetnice Zagrebačke biskupije (1094. – 1994.) i Zagreba. O tome svjedoči više objavljenih stručnih i znanstvenih radova, kao i dva održana znanstvena simpozija, ali i ponovno zanimanje za ovu temu tijekom 2002. i 2003. godine kada se pripremala proslava 150. obljetnice uzdignuća Zagrebačke biskupije na nadbiskupiju. Veći dio objavljenih radova iz obaju razdoblja spominje Stjepan Razum. Vrijedno je također istaknuti da se proslavi 900. obljetnice Zagrebačke (nad)biskupije pridružio i *Kaj – Časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, time što je svoj dvobroj 4-5, Zagreb, 1994., u cijelosti posvetio ovoj problematici prilozima koje su napisali Ante SEKULIĆ, Lelja DOBRONIĆ, Agneza SZABO, Alojz JEMBRIH, Vladimir MAGIĆ, Ante MILINOVIĆ i drugi.

- 3 Opravdano je ovo pitanje uspostave hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine, bitno vezane uz uzdignuće Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju, analizirati i u *Riječkom teološkom časopisu* jer je Senjsko-modruška biskupija, zajedno sa Zagrebačkom biskupijom, sve do uspostave Zagrebačke metropolije bila u sastavu Kaločke metropolije. Pravni odnos prema metropolitu u Kaloči senjsko-modruški biskupi nisu nijekali, ali su ga u praksi samo formalno poštivali. Realno su bili važniji međuodnosi senjsko-modruških i zagrebačkih biskupa još prije uspostave Zagrebačke metropolije, kako u crkvenim tako u društvenim, napose, kulturnim pitanjima. Usp. Mile BOGOVIĆ, *Veze Zagrebačke i Senjsko-modruške biskupije*, u: Antun ŠKVORČEVIĆ, *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 – 1994*, Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb, 1995., 289-290; ISTI, *Crkveno stanje sredinom 19. stoljeća u biskupijama Senjskoj i Modruškoj ili Krbavskoj*, u: Stjepan RAZUM, *Zagrebačka crkvena pokrajina*, Zagreb, 2004., 185-204.

1. PRISTUP PITANJU UZDIGNUĆA ZAGREBAČKE BISKUPIJE U NADBISKUPIJU

Uzdignuće Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju povjesničari označuju s više datuma u želji da jasno ukažu na početak pravnog postupka koji je doveo do tog događaja. Crkveni povjesničari žele naglasiti da je taj čin prvenstveno uvjetovan voljom hrvatskog naroda pa naglašavaju zaključak Hrvatskog sabora iz 1845. godine. No, označuju kao početak tog postupka i apel bana Jelačića 14. siječnja 1850. bečkoj centralističkoj vladi. Spominju se i neke Haulikove akcije u tom događanju, ali s različitim naglascima; crkveni povjesničari neizostavno naglašavaju njegovo sudjelovanje u samoj svečanosti proglašenja nadbiskupije, a osobito ističu njegove napore da realno osigura pravno stečenu samostalnost nadbiskupije i metropolije. Valja napomenuti da je neophodno doći do jasnijih odgovora na sva ta pitanja koje može pružiti tek ispravno vrednovanje okolnosti u kojima je došlo do uspostave Zagrebačke nadbiskupije i metropolije; one su, naime, bile presudne.

1.1. SLIJED ZBIVANJA U PROCESU UZDIGNUĆA NADBISKUPIJE

O tom prevažnom događaju za ustrojstvo Katoličke crkve među Hrvatima i njegovim sudionicima pisali su osobito crkveni povjesničari, navodeći mnoge pojedinosti o samom događaju, ali su se svi neizostavno usredotočili na svečanu društveno-crkvenu proslavu samog uzdignuća biskupije u nadbiskupiju. Nedavno je historičar Zagrebačke nadbiskupije Stjepan Razum u svom opsežnom radu o uzdignuću Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju izdvojio mišljenje crkvenog povjesničara Tomislava Mrkonjića, ali ne bilježi da ga prihvaća i slijedi.⁴ No, upravo je Mrkonjićevo mišljenje najbliže ispravnom pristupu problemu uspostave nove nadbiskupije i nove hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine. Crkveni povjesničar Razum navodi kako je Mrkonjić razdijelio zbivanja oko same uspostave Zagrebačke nadbiskupije, tj. „nastojanje i prijedeni put osamostaljivanja Hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine od mađarske Crkve ... u tri razdoblja. Prvo razdoblje nastupilo je donošenjem zaključka Hrvatskoga sabora 10. listopada 1845., odnosno pismom bana Josipa Jelačića bečkoj vladi 14. siječnja 1850.“ godine, „i trajalo je do kraljevsko-carske odluke o uspostavi Zagrebačke nadbiskupije 12. kolovoza 1851.“ godine. „U drugom razdoblju nastojala se dobiti papinska potvrda careve odluke. To je razdoblje trajalo od prvog zahtjeva poslanog u Rim 6. rujna 1850. pa sve do svečanog ustoličenja nadbiskupa Jurja Haulika 8. svibnja 1853.“ godine. „U trećem razdoblju nastojao je zagrebački nadbiskup Juraj Haulik odvratiti ugarskog prvostolnika Ivana Szitovszkoga od miješanja u poslove nove hrvatsko-slavonske pokrajine. To je razdoblje trajalo dvije i pol godine, od 8. svibnja 1853. do 25. listopada

4 Stjepan RAZUM, *Uzdignuće Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije 1852./1853. godine*. Papinske pečatnice, svečanost proglašenja i odjek kod suvremenika, u: *Tkalčić*, 6(2002.), 325-551.

1855., kada je car i kralj, u sporu između Haulika i ugarskog primasa Szitovszkoga, presudio u korist Hauliku.“⁵

Premda je Mrkonjić najbliže ispravnoj prosudbi događanja oko uzdignuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju i uspostave hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine, on je samo upozorio na tijek događanja, a nije u cijelosti objasnio njihovu političku i crkvenu uvjetovanost te značajne novosti crkvenoga preustrojstva u kontinentalnoj Hrvatskoj. Povjesničar Zagrebačke nadbiskupije Razum dobro napominje da Mrkonjić uočava i opravdano dijeli slijed zbivanja oko uspostave Zagrebačke nadbiskupije u trima razdobljima, ali da u svome radu „zapravo obrađuje razdoblje od prvog zahtjeva Bečke vlade poslanog u Rim 6. rujna 1850. koje je zatim trajalo do svečanog ustoličenja nadbiskupa Jurja Haulika 8. svibnja 1853.“ godine, tj. da se usredotočio na drugo razdoblje u tom slijedu događanja prema njegovu uvidu u tijek zbivanja. Smatra opravdanim Mrkonjićevo pisanje o susljednosti triju razdoblja u zbivanju oko uspostave i konsolidiranja Zagrebačke nadbiskupije i prati kronološki slijed toga zbivanja. Također smatra opravdanim isticanje triju kronoloških razdjelnica, ali ne prigovara Mrkonjiću što je zanemario za povjesničara presudna pitanja zašto i kako je došlo do takvoga slijeda zbivanja, odnosno čime su opravdane naznačene razdjelnice u tome slijedu događanja. Mrkonjićevo uočavanje susljednosti zbivanja, naime, još ne objašnjava mijene u samome zbivanju, premda on vrlo jasno upozorava na to da se mijenjaju čimbenici u tome zbivanju.

Teolog Tomislav Janko Šagi-Bunić također je razmatrao događaj uspostave Zagrebačke nadbiskupije i crkvene pokrajine. On je prije Mrkonjića ukazao na tri etape u tom zbivanju koje je istaknuo Mrkonjić. I Šagi-Bunić spominje presudne događaje kojima počinje proces promaknuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju kao što su: zaključak Hrvatskoga sabora 1845. u Zagrebu i pismo bana Josipa Jelačića pet godina kasnije. Ipak ne naglašava da je zaključak Hrvatskoga sabora polazište u procesu uspostave nadbiskupije nego ističe da se u njemu mogu razaznati povijesno-politički razlozi kojima su isti Sabor i Crkva u Hrvatskoj opravdavali svoj zahtjev, a ispravno napominje da je pismo bana Josipa Jelačića 14. siječnja 1850. Bečkoj vladi bilo neposredan povod da Bečki dvor i car počnu rješavati to pitanje. Šagi-Bunić nije slijedio u svome razmatranju toga događaja crkvene povjesničare pa nije podlegao površnome pristupu pitanju uspostave Zagrebačke nadbiskupije koji se očituje u odvajanju uspostave nadbiskupije od ondašnjih društvenih i političkih zbivanja, a isto tako nije učinio pogrešku mnogih građanskih povjesničara koji su uspostavu nadbiskupije povezali s nametanjem tzv. Oktroiranog ustava 4. ožujka 1849. i uvođenjem Bachova apsolutizma koji je državu želio srediti na jedinstvenoj osnovi s jakom centralističkom vladom u Beču.

5 Tomislav MRKONJIĆ, Uzdignuće Zagrebačke biskupije na nadbiskupiju (11. 12. 1852.) prema spisima Bečke nuncijature (ASV), u: Antun ŠKVORČEVIĆ, *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 – 1994*, 334, 335; Stjepan RAZUM, Uzdignuće Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije 1852./1853. godine. Papinske pečatnice, svečanost proglašenja i odjek kod suvremenika, u: *Tkalčić*, 6(2002.), 326.

U zahtjevu Hrvatskoga sabora iz 1845. godine, koji je formulirao saborski odbor pod predsjedanjem biskupa Jurja Haulika, Šagi-Bunić pronašao je pet razloga u prilog toj promociji Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju pa zaključuje:

1. Do uspostave Zagrebačke nadbiskupije „prvi korak nije došao od cara, nego od hrvatskog sabora, kao izraz širokog životnog zamaha što ga je probudio hrvatski narodni Preporod“. Odmah naglašava međusobnu ovisnost političkog i crkvenog uređenja u Hrvatskoj pa ističe da je „Sabor na svome zasjedanju u Zagrebu 10. listopada 1845. donio zaključak (čl. IX) kojim ‘Staleži i Redovi kraljevstva Hrvatske, Dalmacije i Slavonije’ mole cara da ‘vlašću koja mu pripada kao apostolskom kralju’ podigne Zagrebačku biskupiju u nadbiskupiju.“

2. Šagi-Buniću ne promiče susljednost zbivanja pa naglašava da je „Sabor dan prije (9. listopada) bio donio zaključak da se obnovi nekadašnja hrvatska nezavisna zemaljska vlada“⁶ i da se akademija podigne na razinu sveučilišta, a od cara zatraži takvo preuređenje političkih odnosa koje će dovesti do sjedinjavanja Dalmacije i grada Rijeke s Hrvatskom.⁷

3. Zatim Šagi Bunić podsjeća na to da je Sabor utemeljio svoj zahtjev na političkoj činjenici da „Zagrebačka biskupija predstavlja jednu od najodličnijih ustanova kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije; biskupi su zagrebački često u burnim vremenima savjetom i riječju spašavali domovinu od propasti, a u svakoj su zgodi neumorno radili oko promicanja javnoga dobra i obrane municipalnih prava i povlastica ovih kraljevina“. K tome je često bio običaj da se zagrebački biskup imenuje banskim namjesnikom.⁸

4. Četvrti razlog u prilog osnivanju nadbiskupije jest socijalno-administrativne naravi: „Zbog velike udaljenosti i loših prometnih veza prizivno sudište u nadbiskupiji u Kaloči rađa u crkvenim parnicama različite nezgode a traži od stranaka i goleme troškove, što bi se sve svelo u mnogo manju mjeru ako bi u Zagrebu bila nadbiskupija, pa zato i prizivno sudište.“

5. Peti je razlog sama osoba sadašnjega zagrebačkog biskupa Jurja Haulika koji je „kroz ovo malo godina otkako je na čelu biskupije, stekao značajnih zasluga, budući da gotovo sve svoje prihode troši na dobra djela i na diku domovine.“⁹

1.2. PRESUDNI POTHVAT BANA JELAČIĆA ZA USPOSTAVU ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE

Tomislav Janko Šagi-Bunić i Tomislav Mrkonjić uočili su da se u procesu uspostave Zagrebačke nadbiskupije tijekom zbivanja odvija u tri etape. Početak prvoga razdoblja Mrkonjić označava donošenjem zaključka Hrvatskoga sabora 10. listopada 1845. o

6 T. ŠAGI BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, KS, Zagreb, 1983., 62.

7 F. ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1962., 417.

8 T. ŠAGI BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, 63.

9 *Isto*, 63.

uspostavi nadbiskupije u Zagrebu i slanjem toga zaključka u Bečki dvor.¹⁰ Premda je Hrvatski sabor na svojem zasjedanju 1845. razmatrao više pitanja o kojima su se njegovi predstavnici trebali izjasniti na skorom zasjedanju Ugarskoga sabora, osobitu je pozornost posvetio zahtjevu da Zagrebačka biskupija bude uzdignuta na čast nadbiskupije koja će stajati na čelu nove hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine na području Banske Hrvatske.¹¹ Odbor je pripremio taj prijedlog za zajednički hrvatsko-ugarski sabor, ali je također predložio da se taj zahtjev pošalje caru Ferdinandu I., što je 23. rujna 1845. i učinjeno.¹²

Dok Šagi-Bunić u tom saborskom zaključku prije svega čita razloge uspostave nadbiskupije, Mrkonjić uz njega veže početak procesa uspostave Zagrebačke nadbiskupije. U svom je istraživanju odmah ustanovio da car Ferdinand I. nije reagirao na tu molbu Hrvatskoga sabora, a ne spominje da je iz njemu pristupačnih povijesnih izvora opravdano zaključiti da zajednički Ugarski sabor nije proslijedio caru tu molbu Hrvatskog sabora. Mrkonjić ne spominje da se i 1847. Hrvatski sabor ponovno bavio pitanjem promaknuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju, određivši vrlo jasno koje bi biskupije trebala uključiti u svoj sastav nova Zagrebačka metropolija, tj. hrvatsko-slavonska crkvena pokrajina. To je novo upozorenje da su zahtjevi Hrvatskoga sabora posrednim putem dolazili u Beč, tj. preko Ugarskoga sabora, ili uopće nisu stizali do cara. Zaključak je Hrvatskog sabora 1847. pripremio saborski odbor, i to opet s namjerom da to pitanje razmotri zajednički Ugarski sabor. Na čelu saborskog odbora, koji je imenovao sam biskup Haulik u svojstvu banskoga namjesnika, bio je barun Ljudevit Bedeković.¹³ Bedeković je taj zaključak iznio na Ugarskom saboru, ali ga taj sabor

10 Austrijski car kao ugarski kralj imao je od početka Ugarskoga kraljevstva povlasticu imenovanja biskupa i osnivanja novih biskupija unutar ugarskoga dijela Habsburške Monarhije. Ta se povlastica odnosila i na uzdignuće pojedinih biskupija na stupanj nadbiskupija. U takvoj državno- crkvenoj povezanosti državne ustanove imale su nezaobilaznu ulogu. To je osnovni razlog da se Hrvatski sabor obraća vladaru. No u vremenu jozefinizma to su pravo vladaru utvrdili državni zakoni pa je neopravdano pripisivati ga isključivo povijesno-pravnoj tradiciji. S. RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupije, 58.

11 Ban Franjo Haller (1842. – 1845.) imenovao je saborski odbor od gotovo 30 zastupnika za sabiranje i sređivanje zahtjeva izaslanika hrvatskih oblasti na skorom zasjedanju Ugarskoga sabora, tj. zajedničkog hrvatsko-mađarskog sabora. Odbor je u 32. točki svoga pripravljenog saborskoga gradiva predložio podizanje Zagrebačke biskupije na razinu nadbiskupije obrazloživši svoj prijedlog prije svega povijesnim i administrativnim razlozima kojima je naglašeno pridodao i zasluge aktualnog zagrebačkog biskupa Jurja Haulika kao velika dobročinitelja koji je svojim novcem podigao samostan sestara milosrdnica povjerivši im brigu za bolesne i djevojačku školu te jednako tako svojim novcem podržao rad drugih škola. S. RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupije, 52, 57.

12 Upravo ovaj slijed zbivanja na Hrvatskom saboru u svezi s prijedlogom da Zagrebačka biskupija bude uzdignuta na stupanj nadbiskupije ukazuje da su zaključci Hrvatskoga sabora redovito prolazili preispitivanje zajedničkog Ugarskog sabora, a tek su poneki mimo Ugarskoga sabora dolazili caru na odobrenje. Ugarski sabor nije odobravao zaključke Hrvatskog sabora o unapređenju Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije pa onda nije te zaključke ni slao caru na konačno odobrenje. No spomenuti je odbor za pripravu prijedloga Ugarskom saboru tražio da Hrvatski sabor pošalje posebnog izaslanika caru s predstavkom o promaknuću Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije. S. RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupije, 53, 58.

13 Odbor je ponovio i zahtjev za uzdignuće Zagrebačke biskupije na razinu nadbiskupije te da u sastav Zagrebačke metropolije trebaju, uz Zagrebačku biskupiju, ući Senjska, Modruška i Đakovačka biskupija te Križevačka grkokatolička biskupija, a u biskupski zbor metropolije trebao bi ući i beogradsko-smederevski biskup. S. RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupije, 58, 59.

nije prosljedio do cara. Mrkonjić, naime, nije našao među spisima Bečke nuncijature nikakvu naznaku da se Hrvatski sabor 1847. bavio pitanjem uzdignuća Zagrebačke biskupije na dostojanstvo nadbiskupije, što je jasan dokaz da Ugarski sabor nije to pitanje prosljedio do cara u Beč. Hrvatski sabor nije ni 1848. zaboravio na taj svoj zahtjev. Povjerio je, naime, osobitom odboru izradu prijedloga za uvjete budućega saveza s Mađarima na zahtjev nadvojvode Ivana, pripadnika carsko-kraljevske kuće. Odbor je pripremio opširan prijedlog za razgovor s predstavnicima Mađara i 7. srpnja 1848. predstavio ga Hrvatskome saboru, a već je 17. srpnja, tj. deset dana kasnije, ban Jelačić s dvanaestoricom saborskih zastupnika stigao na vijećanje s predsjednikom mađarske vlade Lajošem Batthyanyjem. Predstavka hrvatskoga poslanstva sadržavala je dvadeset šest točaka; među njima je ponovljen zahtjev da Zagrebačka biskupija bude uzdignuta na nadbiskupiju.¹⁴ Taj zahtjev ne spominju ni Šagi-Bunić ni Mrkonjić.

Mrkonjić nije svoju analizu zbivanja oko uspostave nadbiskupije isključivo vezao uz spominjani zaključak Hrvatskoga sabora 1845. godine. Napominje, naime, da je početak tog prvog razdoblja u procesu uspostave Zagrebačke nadbiskupije ovisan i o pismu koje je 14. siječnja 1850. ban Josip Jelačić upravio Bečkoj vladi, ali mimoilazi raspravu o činjenici da su tada već bile bitno drukčije društveno-političke okolnosti u Habsburškoj Monarhiji. Mađarska je revolucija, naime, bitno promijenila odnose između Mađarske i Hrvatske, a još je značajnije izmijenila odnose između Mađarske i Austrije. Posljedično su se promijenili odnosi između Hrvatske i Austrije, premda državno-pravno nisu bili potvrđeni nikakvim ugovorom između cara Franje Josipa I. i Hrvatskoga sabora. Stoga povjesničar Zagrebačke nadbiskupije Stjepan Razum opravdano ističe: „Prošla su burna ratna i politička događanja 1848. godine, u kojima je hrvatski narod izborio unutar Carevine veći stupanj upravno-političke samostalnosti. Tada je ban Josip Jelačić zatražio svojim pismom bečkoj vladi... da se provede uspostava Zagrebačke nadbiskupije kao jedna od mjera u okviru tadašnjega općenitog preustroja zemlje. On se pozvao na to da je tadašnje raspoloženje u Hrvatskoj takvo da je svaki priziv na Kaločku nadbiskupiju u Mađarskoj neprebrodivo otežan, a po zaključku Hrvatskog sabora iz godine 1848. (čl. XI.) nije priziv na više sudove u Mađarskoj niti dopušten. Osim toga, u Hrvatskoj i Slavoniji je u biskupskim vijećima uveden hrvatski jezik, pa ne mogu parnice ići u Kaloču.“¹⁵

Premda su i prije 1845. molbe Hrvatskoga sabora da Zagrebačka biskupija postane nadbiskupijom¹⁶ bile upravljene caru, odnosno Bečkome dvoru, one nisu naišle na odjek. Povjesničari ističu da je car bio nosilac crkvenoga patronata ugarskih kraljeva

14 Sanja LAZANIN, Pokušaj pomirenja Hrvata i Mađara u ljeto 1848. *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, 3(1997.), 255.

15 Stjepan RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupiju, 59; T. ŠAGI-BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, Zagreb, 1983., 64.

16 „Na zajedničkim i hrvatskim saborima od 1839. do 1847. godine Haulik je zastupao vitalne hrvatske interese u pitanjima koja su se odnosila na municipalna prava, na obnovu Hrvatskog kraljevskog vijeća (*Consilium Regium Croaticum*) kao samostalne vlade koja će biti garancija za uvođenje hrvatskog jezika u javnim poslovima i zaštitu nacionalnog identiteta. Tako je tražio da u gimnazijama i na Akademiji hrvatski jezik bude nastavni jezik i da se Akademija uzvisi na rang Sveučilišta. A što je najvažnije, i već više puta ponavljano, da Hrvatska i Slavonija u crkvenom prostoru budu neovisne o ugarskoj hijerarhiji uzvišenjem zagrebačke biskupije na nadbiskupiju.“ Olga

što mu je davalo i pravo osnivanja biskupija i uzdizanja biskupija na stupanj nadbiskupija. Te su molbe do cara stizale preko zajedničkog mađarsko-hrvatskoga sabora, odnosno Ugarskog sabora, ili Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća, a nisu slane u Rim na uvid najvišim crkvenim vlastima. Upravo taj redosljed hoda molbi Hrvatskoga sabora u crkvenim pitanjima ukazuje na to da su hrvatski povjesničari, nažalost, zanemarili realan državno-pravni odnos Banske Hrvatske prema Mađarskoj prije Mađarske revolucije 1848. godine. Isto su tako zanemarili na jozefinističkoj političkoj doktrini sazdan državno-pravni odnos između države i Crkve u to vrijeme u Habsburškoj Monarhiji, prije bečke revolucionarne 1848. godine. Jozefinizam je, naime, bio temeljna politička doktrina koju su slijedili austrijski carevi do 1848. godine pa su vladari Habsburške Monarhije priječili da takvi apeli stignu do najviših crkvenih vlasti u Rimu. Stoga povjesničari, koji ne vode računa o spomenutim idejno-političkim odnosima u vremenu kasnog jozefinizma u Habsburškoj Monarhiji i koji ne mare za odnos između Mađarske i Austrije, ne mogu pružiti odgovor na pitanje zašto se car 1845. nije obazirao na molbe Hrvatskoga sabora ni zašto 1847. njegova molba o promaknuću Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije nije ni stigla do cara u Beč. Ne prepoznaju, naime, da je između Austrije i Mađarske tek 1848. pukao stoljetni vez i da se iste godine također urušio jozefinistički sustav; jedno i drugo bitno je promijenilo odnos Bečke vlade prema zahtjevima Hrvatskoga sabora, odnosno hrvatskoga bana.¹⁷

Šagi-Bunić u svojoj je raspravi upozorio na kronologiju daljnijega zbivanja poslije Jelačićeva apela Bečkoj vladi, opravdano vodeći prije svega računa o stanju u Monarhiji nakon tzv. Oktroiranog ustava, a manje o spomenutim političkim i crkveno-političkim promjenama, pa navodi: „Jelačićev je zahtjev prihvatio ministar vjera i prosvjete u bečkoj vladi grof Leo Thun te je u tom smislu sastavio predstavku 26. veljače 1850, koja je na vladinoj sjednici 10. ožujka iste godine bila raspravljena i prihvaćena te predložena caru.“ Šagi-Bunić naglašava ono što nisu uočili mnogi crkveni povjesničari, a promaklo je i građanskim povjesničarima, da je grof Thun „dodao kako je po § 73. Oktroiranog ustava, i po načelu da se crkvene granice imaju pokrivati s teritorijalnim, nužno da se provede odjeljivanje crkvene organizacije kraljevina Hrvatske i Slavonije od mađarskog metropolitanskog sustava kao i od mađarskog primacijalnog sustava.“ Car Franjo Josip uzeo je 13. ožujka iste godine do znanja sadržaj zapisnika te sjednice vlade, ali je tek „12. kolovoza 1850, /odlučio/ da se biskupija Zagreb uspostavlja kao metropola hrvatsko-slavonske crkvene provincije, i neka se poduzmu svi daljnji koraci za izvedbu te odluke“.¹⁸ Car je postupio po vjekovnom ugarskome pravu patronata nad Crkvom u Ugarskoj, a ne po jozefinističkim zakonima kojih se odrekao godinu dana kasnije. Bilo je to nekoliko dana prije nego što su biskupi ugarskoga dijela Monarhije

MARUŠEVSKI, Juraj Haulik 1847 – 1869, u: Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 463.

17 A. SZABO, Uloga Hrvatskoga sabora i bana Josipa Jelačića u uzdignuću Zagrebačke biskupije na nadbiskupiju, 11-28.

18 Vesti iz katoličkoga sveta, *Katolički list zagrebački*, 2(1850.), br. 19, 149; T. ŠAGI BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, 66, 67; Stjepan RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupije, 59.

na svojoj konferenciji u Esztergomu zaključili da se kraljevski patronat više ne proteže i na pitanje promjena biskupijskih granica i osnivanje novih biskupija već da to pravo pripada jedino Svetoj Stolici koja mora uvažavati mišljenje ugarskoga primasa i ostalih ugarskih biskupa. Biskupi te ostrogonjske biskupske konferencije također su zaključili da se u tim pitanjima pravo ugarskoga primasa i kaločkoga nadbiskupa proteže i na Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju.¹⁹ Premda su na tom sastanku biskupa bili i hrvatski biskupi Haulik, Mirko Ožegović, Strossmayer i Gabro Smičiklas, izvještaji o radu te konferencije ne spominju da su se oni usprotivili tome zaključku. Ako doista nisu, to je opravdano jer su znali da se pitanje uzdignuća Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije i osnivanje hrvatsko-slavonske metropolije već rješava na drugoj razini.

Ban Jelačić je, naime, ne samo dobro razumio svoja prava i svoje dužnosti kao hrvatski ban već mu je bilo jasno da su 1848. prekinuti politički odnosi između Hrvatske i Mađarske te da je pao jozefinistički sustav u Habsburškoj Monarhiji. Tek u tom bitno promijenjenom političkom ustrojstvu u državi, kao i drukčijem crkveno-političkom sustavu, bilo je moguće uspostaviti nadbiskupiju koju do tada nisu željele ni političke ni crkvene vlasti u Mađarskoj pa je bila dovoljna jedna jedina molba koju je 14. siječnja 1850. Jelačić uputio Bečkome dvoru, da Bečki dvor tu molbu prihvati i već 6. rujna 1850. proslijedi na stvarno rješavanje Svetoj Stolici. Stoga su taj događaj i datum važniji od 12. kolovoza 1850. godine kada je car Franjo Josip I. donio odluku o uspostavi Zagrebačke nadbiskupije.²⁰ Careva odluka, naime, nije bila dovoljna da se provede promaknuće Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju. Valjalo je čekati i odluku pape Pija IX.

Agneza Szabo spominje da je ban Jelačić početkom listopada 1851. u Beču još jednom intervenirao u prilog uzdizanju Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije. Osobno je, naime, caru Franji Josipu I. „izložio ogorčenje hrvatske javnosti, kako zbog nezadovoljstva s Oktroiranim ustavom, koji je donesen bez znanja i suglasnosti Hrvatskoga sabora, a uz to je sasvim zapostavio hrvatske žrtve podnesene u ratu tijekom 1848. i 1849. godine, tako i zbog još uvijek neispunjenje davne želje hrvatskoga naroda i Crkve, u pogledu konačnoga uzdignuća Zagrebačke biskupije na nadbiskupiju. Narodu nije jasno, kazao je ban Jelačić kralju, zašto se stvar već pred godinu potvrdno objavljena u javnim glasilima, sada tako odugovlači.“ Ako je Jelačić doista 1851. intervenirao kod cara u prilog rješavanju pitanja uzdignuća Zagrebačke biskupije na razinu nadbiskupije, njegova je intervencija bila samo prilog bržem rješavanju toga pitanja koje je još 6. rujna 1850. bila preuzela rješavati Sveta Stolica.²¹

Opravdano je pretpostaviti da je ban Jelačić poznao i poštovao zaključke Hrvatskoga sabora 1845. i 1847. godine, a sam je raspravljao s predsjednikom mađarske

19 Gabor ADRIANYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum oesterreichischen Konkordat von 1855.*, Roma, 1963., 61.

20 T. MRKONJIĆ, Uloga Svete Stolice i bečkog nuncija u postupku uzdignuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju, u: S. RAZUM, *Ibid.*, 31.

21 A. SZABO, Uloga Hrvatskoga sabora i bana Josipa Jelačića u uzdignuću Zagrebačke biskupije na nadbiskupiju, u: S. RAZUM, *Ibid.*, 25, 26.

vlade 1848. o sadržaju pomirenja Hrvatske i Mađarske. No također mu je bilo jasno da je zahtjev za uzdignućem Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije moguće ostvariti tek u posve novim okolnostima prekida državno-pravnih odnosa između Hrvatske i Mađarske te napuštanja jozefinističkog crkveno-pravnog uređenja u Habsburškoj Monarhiji. Hrvatska je tek 1850. bila u stanju realno pokrenuti pitanje promaknuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju. Molba Hrvatskoga sabora više nije išla caru preko Ugarskog sabora ili preko Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća, jer je mađarska liberalna vlada 14. travnja 1849. proglasila da se Mađarska odjeljuje od Austrije; odluka nije provedena jer je 13. kolovoza 1849. skršena Mađarska separatistička revolucija. Bečki dvor znao je za molbu Hrvatskoga sabora iz 1845. godine, a nije znao da ju je 1847. Hrvatski sabor ponovio. No zbog političkih odnosa između Austrije i Mađarske car do 1850. nije imao slobodne ruke da se uključi u rješavanje pitanja Zagrebačke nadbiskupije jer to od njega nije tražio Ugarski sabor. Istodobno se u Austriji događa pad jozefinizma i radikalna promjena međusobnih odnosa Crkve i Habsburške Monarhije, a time se mijenja dotadašnje jozefinističko ustrojstvo vladareva sustava vladanja po kojemu je do tada promicanje biskupije u nadbiskupiju bilo u carevoj vlasti.²² Dok nije započeo taj proces promjena u odnosima države i Crkve urušavanjem jozefinizma u Habsburškoj Monarhiji, Hrvatska se nije mogla opravdano nadati da će doći do promaknuća Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije jer je pripadala ugarskome dijelu Monarhije. Tek su se 1849. bitno izmijenile političke prilike u Monarhiji i njezini odnosi prema Crkvi, što je omogućilo željeno promaknuće, ali sada uz konačnu riječ najviših crkvenih vlasti u Rimu. Spomenute su promjene, naime, 1850. prisilile Bečki dvor da rješava pitanje uzdignuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju neovisno o Ugarskome saboru, ali i slobodan od jozefinističkog autokratskog stava prema tom pitanju pa je nužno trebao proslijediti banov zahtjev u Rim. Treba jasno reći da je tek tada Sveta Stolica prvi put saznala za zahtjev i bila upoznata s tim crkvenim potrebama u kontinentalnoj Hrvatskoj. Tada je ona preuzela ispitivanje opravdanosti toga zahtjeva jer je Bečki dvor izgubio isključivo pravo donošenja odluka o mijenjanju teritorijalnog upravnog crkvenog ustrojstva.

22 U vrijeme radikalnog jozefinizma, tj. za vladanja cara Josipa II. i Leopolda II., nije bilo osnivanja novih biskupija u ugarskome dijelu Habsburške Monarhije. Reorganizaciju biskupijskih granica i uspostavu novih biskupija u tome dijelu Monarhije provela je 1776. i 1777. carica Marija Terezija, i to u punoj suglasnosti sa Svetom Stolicom, tj. papom Klementom XIV. i papom Pijem VI. Marija Terezija je već 1774. predstavila Svetoj Stolici svoj plan o uspostavi pet novih biskupija latinskog obreda i dviju grkokatoličkih biskupija. Prijedlog je sadržavao jasnu promjenu dotadašnjih granica nadbiskupije u Esztergomu i biskupije u Veszpremu. Pregovori između Beča i Rima zastali su 22. rujna 1774. zbog smrti pape Klementa XIV. da bi se nastavili za pape Pija VI. Već je u ožujku 1776. Pio VI. odobrio uspostavu novih biskupija u Zipsu, Rosenauu i Neusohlu, a potkraj 1776. i osnivanje biskupija u Szombathelyu i Szekesfehervaru. S grkokatoličkim biskupijama u Velikom Varadinu u Mađarskoj i Križevcima u Hrvatskoj bilo je teškoća jer u Rimu nisu dijelili carično mišljenje da je neupitno prijanjanje uz Katoličku Crkvu predloženih biskupskih kandidata za te biskupije. No kad su se ti kandidati obvezali da će svoje svećeničke pripravnike slati u latinska sjemeništa, da će se podvrgavati ugarskome primasu te da će svake godine pred dvama svjedocima iz Apostolske nuncijature u Beču polagati ispovijed vjere, rimsko je crkveno nadležstvo odobrilo osnivanje i tih dviju grkokatoličkih biskupija. P. LEISCHING, *Nav. djelo*, 252; Umberto DELL'ORTO, *La nunziatura a Vienna di Giuseppe Garampi, 1776 – 1785*, Città del Vaticano, 1995., 78-90.

Dakle, presudne su okolnosti u procesu uspostave Zagrebačke nadbiskupije i metropolije bile promjena političkih odnosa 1848. između Ugarske i Hrvatske, napose Ugarske i Austrije, kao i istovremena pada jozefinizma koji je izazvao bitne promjene u odnosima Crkve i Habsburške Monarhije.

1.3. HAULIKOVORAZUMIJEVANJESLIJEDAZBIVANJAOKO USPOSTAVE ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE

Biskup Haulik je 1845. bio na čelu saborskog odbora koji je pripravljaio zahtjeve za hrvatske zastupnike u Ugarskom saboru iste godine u Požunu, kada je među tim zahtjevima jasno izrečen i onaj o uzdignuću Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju. Sam se u Zagrebu usprotivio navođenju svojih vlastitih zasluga među razlozima toga promaknuća. Bio je prisutan na tom Ugarskom saboru i bilo mu je jasno da Sabor neće taj zahtjev prosljediti caru Ferdinandu I. Isto tako se dogodilo na Ugarskom saboru potkraj 1847. godine. Događaji u Ugarskoj 1848. i 1849. udaljili su Mađarsku od Hrvatske i Austrije, a Haulik je već 1848. mnogo vremena proveo u Beču prosuđujući što Banska Hrvatska i Crkva u njoj mogu neposredno osigurati za svoj napredak. Tada mu je bilo jasno da se Banska Hrvatska i Crkva u njoj moraju pridružiti austrijskome dijelu Habsburške Monarhije. Podržao je bana Jelačića u njegovoj odluci da po izbijanju mađarske revolucije uspostavi politički dijalog s Mađarima, a kad u tome nije uspio, Haulik je bio uz Jelačića koji je bio odlučio vojnom silom braniti Hrvatsku od hegemonističkoga presizanja Mađara u Hrvatskoj. Premda nema neposrednog povijesnog dokaza, opravdano je pretpostaviti da je Jelačić u dogovoru s Haulikom upravo svoj apel 14. siječnja 1850. Bečkome dvoru da Zagrebačka biskupija bude uzdignuta na dostojanstvo nadbiskupije. Stoga ne iznenađuje što ni Haulik ni Jelačić nisu ništa poduzeli za proslavu careva odobrenja 12. kolovoza 1850. tog Jelačićeva apela; obojica su čekali odluku Svete Stolice.

Tek nakon bule pape Pija IX. *Ubi primum placuit* Haulik je odlučio svečano proslaviti uspostavu Zagrebačke nadbiskupije i vlastito ustoličenje za nadbiskupa. Na sudjelovanje u svečanostima svoga ustoličenja 8. svibnja 1853. pozvao je hrvatskim pismom i bana Jelačića, što je ban Jelačić prihvatio i također pisanim putem potvrdio. Osim što je izjavio da će radosno prisustvovati tome činu, ban Jelačić u svome je odgovoru nadbiskupu Hauliku naglasio da mu se time daje „*prigoda i Preuzvišenosti Vašoj iskreno osobito veleštovanje moje izkazati i svedokom biti čina jednog, uslied kojeg se dostojanstvo cerkve i zemlje hervatsko-slavonske toli znatno povećava*“.²³ Haulik je pak banu Jelačiću osigurao za vrijeme svečanosti ustoličenja *osobito časno mjesto* u zagrebačkoj katedrali. Štoviše, na toj je svečanosti tek proglašeni nadbiskup Haulik u svome govoru ukazao na dvije činjenice koje su, prema njegovu sudu, čvrsto ugrađene u taj događaj promaknuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju i zapravo najbolje otkrivaju što je sam Haulik smatrao presudnim u tome događaju.²⁴

23 S. RAZUM, *Uzdignuće Zagrebačke biskupije...*, 219.

24 *Isto*, 75, 76.

Prvo je naglasio i zahvalio banu Jelačiću za njegovo zalaganje oko uspostave nadbiskupije te ovako oslikao njegov lik: „Taj muž, kome se sličan ne pojavljuje u svako doba, kome slična ne rađa svako tlo. Taj muž, koji je jedan od malog broja onih kojima je bilo dano da u ovim prevratničkim vremenima herojskom snagom, nepokolebivom vjernošću, plemenitim žrtvovanjem samoga sebe, konsolidiraju rasklimane temelje Austrijske monarhije, da učvrste prijestolje, da od prijeteće opasnosti oslobode uzvišenu vladajuću dinastiju, koja nam je, iza Boga, vrelo svakoga našega napretka.“²⁵ Zatim je, drugo, otkrio vlastitu prosudbu hrvatske uloge u revolucionarnoj 1848. godini i njezine posljedice: „U posljednjem ovom sređivanju Monarhije, koje se upravo zbiva pred našim očima, naša je domovina, ako gledamo s političkih i juridičkih gledišta, postigla bez sumnje častu konzistenciju i onu istinsku slobodu, koja s jedne strane omogućuje očuvanje časti nacionalnog oblika, a s druge strane vlastite interese sređuje pod uzvišenim načelom jedinstva svega Carstva. Ta dostojanstvena konzistencija njezina (tj. hrvatske domovine) čini da ona tvori zaseban dragulj austrijske Krune; dragulj koji, doduše ne po svome blistanju i umjetničkoj izbrušenosti, nego istinskom nutarnjom vrijednošću, prvenstveno obzirom na obrambenu moć Imperija, svakako ne zauzima posljednje mjesto u kruni Monarhije. Jer Hrvatska jednako s drugim pokrajinama pridonosi, dapače sasvim vanredno pridonosi, za konsolidiranje onih temelja na koje se oslanja golemo tijelo Monarhije...“²⁶

Dakle, sve su to pojedinosti koje jasno ukazuju na to da su ne samo biskup Haulik već i najviša rimska crkvena nadležnost bili uvjereni da je uloga bana Josipa Jelačića bila presudna u uzdignuću Zagrebačke biskupije na dostojanstvo nadbiskupije. Haulikovu govoru u cijelosti odgovara i njegovo političko držanje za vrijeme banovanja Josipa Jelačića. Najtočnije je i najbolje to objasnila Olga Maruševski u zborniku Zagrebački biskupi i nadbiskupi (Zagreb, 1995.) gdje je razmrsila politička zbivanja 1848. i 1849. godine i njihov utjecaj na crkvene prilike u Bansknoj Hrvatskoj riječima: „Narodna stranka odabrala je Josipa Jelačića za bana, a na Dvoru ga je podržala njezina umjerena grana s barunom Franjom Kulmerom, koji će biti posrednikom između Dvora i hrvatske vlade. Haulik je također pripadao toj struji, ili kako se običava nazvati konzervativnoj, zbog bliskosti s mađarskom konzervativnom magnatskom strankom naklonjenom Beču.“ Haulikovo je držanje izrazila sintagmom „pobornik Jelačićeve politike“. On je, naime, „i materijalno pomagao Jelačićevu kampanju u Mađarskoj 1849. godine. Dvor je Jelačiću naknadno priznao zasluge, osobito zbog smirivanja revolucije u Beču, kad se i dinastija bila našla u opasnosti, pa će to znati valorizirati

25 To da su zasluge bana Jelačića u pogledu konačnog uzdignuća Zagrebačke biskupije na razinu nadbiskupije ne samo došle do izražaja nego i javno potvrđene dolazi na vidjelo nakon proglašenja bule *Ubi primum placuit Deo* kako od strane Svete Stolice tako i od strane nadbiskupa Haulika. Naime, na prijedlog kardinala Viale-Prele, koji je kao službeni predstavnik Svete Stolice stigao u Zagreb ustoličiti Haulika kao prvoga zagrebačkog nadbiskupa, Sveta je Stolica odlikovala bana Jelačića Velikim križem Reda sv. Grgura i još dvama manjim križevima istoga reda, kako je to prvi put u hrvatskoj historiografiji istaknuo Tomislav Mrkonjić. Štoviše, i sam je papa Pio IX. 30. svibnja 1853. u svome pismu bečkome nunciju kardinalu Viale-Preli izrazio zadovoljstvo, nakon što je doznao da ga je, uz mnoštvo istaknutih osoba i brojnih vjernika, i sam ban Josip Jelačić radosno primio kao papinskoga poslanika te u nastavku istoga pisma papa Pio IX. naziva bana Jelačića „ljubljenim sinom“ (*dilectus filius*).

26 *Isto*, 77.

i u odvajanju Zagrebačke biskupije od jurisdikcije u Kaloči i uzvišenju na čast nadbiskupije. Prema Oktroiranom ustavu iz 1849. godine već pod krunom Franje Josipa I. svakoj je /kršćanskoj/ Crkvi bilo osigurano pravo da upravlja svojim ustanovama i time je zapravo počelo odvajanje Crkve od države. No prije svega trebalo ju je osloboditi obveza što ih je nalagao državni nadzor koji je bio uveo Josip II. "27 Haulik je bio razočaran političkom agresivnošću mađarskih liberala prema Hrvatskoj, a osobito mu je bilo stalo do oslobađanja Crkve od kasnojozefinističkog odnosa države prema njoj. Gorko osobno iskustvo nesmiljena jozefinističkog odbacivanja zaključaka Ugarske nacionalne sinode 1822. utvrdilo ga je u opravdanu očekivanju pada jozefinizma. S druge strane, politika Kossuthovih liberala prema Hrvatskoj i prema njemu same izgradila je njemu nesavladivo nepovjerenje prema Mađarima, kako prema onima koji su vodili taj narod tako i prema onima koji su bili na čelu Crkve u tome narodu. Povijesni izvori neposredno ne ukazuju da je sam Haulik osobno poduzeo nešto za promaknuće Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije u revolucionarnim godinama 1848. i 1849. usprkos spomenutim radikalnim društveno-političkim promjenama. No Haulik je u tim revolucionarnim godinama učinio presudne korake u odmicanju od ugarskih biskupa i u osobnom pridruživanju austrijskim biskupima. To je svakako promijenilo raspoloženje na carskome dvoru u Beču prema Hrvatskoj i osjetno pospješilo rješavanje pitanja promaknuća Haulikove biskupije u nadbiskupiju i osnivanju hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine.

Haulik je očito znao Jelačićeve namjere i najvjerojatnije ga je podržao dogovorom ili savjetom da iskoristi društveno-političke promjene u 1848. i u posve novim političkim prilikama, koje su nastale procesom odumiranja kasnog jozefinizma i porazom mađarske revolucije, kao hrvatski ban početkom 1850. upravio je zahtjev bečkoj vladi za uspostavu Zagrebačke nadbiskupije.

2. PROMJENE POLITIČKIH ODNOSA U HABSBUŠKOJ MONARHIJI PRIJE UZDIGNUĆA ZAGREBAČKE BISKUPIJE U NADBISKUPIJU

Pariška veljačka revolucija 1848. ubrzo je doživjela svoj odjek u više europskih zemalja i više gradova Habsburške Monarhije.²⁸ U Mađarskoj je europski liberalizam još 1839. dao zamah organiziranoj skupini saborskih zastupnika liberalna usmjerenja koja je osvojila većinu u Ugarskome saboru. U njoj su bili građani, protestanti, protuklerikalci i bogati Židovi, a poslije 1848. ta je liberalna skupina pridobila i seljake, oslobođene od feudalnih odnosa.²⁹ Tako je na zasjedanju Sabora u Požunu, koji je započeo radom još u studenome 1847. godine, vođa radikalne skupine liberala Lajoš Kossuth zahtijevao demokratski ustav. Prethodno je Hrvatski sabor zasjedao od 18.

27 Olga MARUŠEVSKI, Juraj Haulik, 1837 – 1869, u: F. MIROŠEVIĆ, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*. Školska knjiga, Zagreb, 1995., 465.

28 Razgled po Katoličkoj cerkvi. *Katolički list zagrebački*, 2(1850.), br. 6, 41-43.

29 Gabor ADRIANYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum oesterreichischen Konkordat von 1855*, 13, 14.

listopada do 27. listopada 1847. godine, prije svega sa zadaćom da se pripravi gradivo poslanicima za zajednički Ugarski sabor u Požunu. Hrvatski zastupnici, a među njima je bio i biskup Haulik, poznavali su Kossuthove stavove i njegovu odlučnost da u odnosu na Bečki dvor traži potpunu samostalnost „demokratske“, a ne staleške, tj. feudalno uređene Ugarske. Takvu je Ugarsku Kossuth zamišljao kao jedinstvenu državu od Karpata do Jadrana, u kojoj će biti samo jedan politički narod, tj. mađarski, i jedan službeni jezik, i to mađarski. U takvim je okolnostima Hrvatski sabor, pod predsjedanjem Haulika kao banskoga namjesnika, išao za tim da donese takve zakone, koji će učvrstiti hrvatsku neovisnost o Ugarskoj i osloboditi je od „mađarskoga gospodstva“, tj. prevlasti u Hrvatskoj. Hrvatski sabor nije namjeravao prekinuti sve odnose s Ugarskom, prije svega zbog stalne opasnosti od bečkog apsolutizma. Vidljivo je to iz Haulikova uvodnoga govora u kojem je kazao da je zastupnicima potrebna „*umjerenost u obrani naših pravica pred ugarskim nasrtajima, dok suvišna revnost raspiruje neprijatelja na boj (...) i to ne može ništa dobra donijeti.*“ Također je rekao: „*Ne treba nama lijepih riječi (...) već točnijega reda u upravljanju, čvrste vjeresije, razvijene prometnice, razvijene trgovine, razboritog poljodjelstva, također i obrta (...), zatim vjerozakonske i čudoredne izobrazbe naroda (...), a sve se to ne može postići riječima nego činima.*“

2.1. MAĐARSKA REVOLUCIJA I PREKID POVIJESNOG ZAJEDNIŠTVA UGARSKE I HRVATSKE

Kossuth i njegovi pristaše preuzeli su vodstvo Ugarskoga sabora u Požunu i 15. ožujka 1848. poslali saborsko izaslanstvo u Beč koje se vratilo s odlukom Bečkoga dvora da se grof Lajoš Batthyany proglašava ministrom predsjednikom vlade i obećanjem da je car spreman u sljedećim tjednima potvrditi sve zakone koje u međuvremenu prihvati Sabor. Bečki je dvor tako htio krajnjom popustljivošću zaustaviti mađarski separatizam. No to nije bila uspješna politika jer su mađarski liberali pod vodstvom Lajoša Kossutha nezadrživo krenuli u svojim zahtjevima. I sami su bili prisiljeni na taktiku jer im je bilo jasno da moraju pridobiti naklonost seljaštva pa je Ugarski sabor 15. ožujka 1848. dao potporu oslobođenju kmetova, uz uvjet da državna blagajna preuzme obvezu obeštećenja zemljoposjednika.

Događaji ubrzavaju odluke Ugarskoga sabora. Već 19. ožujka Pešta je bila na nogama pa je Sabor objavio da kmetove valja odmah osloboditi obveze izvršavanja dotadašnjih kmetovskih podavanja, premda neće odmah uslijediti nadoknada zemljoposjednicima. Zatim je Sabor donio presudne odluke, tzv. *Ožujске zakone*, kojima je podržao revoluciju pa je proglasio: utemeljenje zakonodavne vlasti na predstavničkoj osnovi, stvaranje Saboru odgovorne vlade, političku neovisnost Ugarske o Carstvu, proglas jednakosti plemića i neplemića pred zakonom, ukidanje cenzure, uspostavu Narodne straže, opće i razmjerno oporezivanje, ukidanje crkvene desetine, ponovno ujedinjenje Ugarske i Erdelja.³⁰ Pitanje odnosa Mađarske i Hrvatske nije došlo u ra-

30 Peter HANAK, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995., 138-140.

spravu, ali je postavljeno indirektno odbijanjem mađarske vlade da se nemađarima u Ugarskoj prizna vlastita narodnost i zajamči upotreba narodnog jezika u službenim poslovima. Spomenute odluke bile su razlogom da se mađarska liberalna vlada ubrzo morala suočiti s dvama osobitim problemima: prvi je bio nezadovoljstvo seljaka, a drugi pobuna nemađarskih naroda na području krune sv. Stjepana. Premda su seljaci sa zadovoljstvom dočekali ukidanje kmetstva, ubrzo su tražili i oslobađanje od podavanja koja nisu bila doslovno feudalna već su proizlazila iz njihovih tzv. urbarijalnih posjeda. Vlada takve zahtjeve nije mogla ispunjavati pa se neko vrijeme odupirala seljačkim zahtjevima što je seljake udaljavalo od politike liberala. Kako je i bečka vlast također jasno pokazala da ne kani obnoviti feudalni sustav, dio seljaka više nije slijedio Kossutha jer njegova vlada nije bila u stanju zadovoljiti potražnje mađarskoga seljaštva. Još je veći problem stvorilo vladino odbijanje da nemađarima prizna pripadnost posebnim narodnostima i zajamči službeni status njihovim jezicima.³¹

Ugarski sabor završio je svoj rad potkraj ožujka 1848. godine, a u Bansknoj je Hrvatskoj ban Jelačić namjeravao što prije sazvati Hrvatski sabor, ali mu to nisu dopuštale političke neprilike kojima je mađarska vlada pritisnula Hrvatsku. Hrvatski je sabor, naime, trebao za Bansku Hrvatsku proglasiti odluku Ugarskoga sabora od 18. ožujka 1848. o ukidanju kmetstva i tzv. urbarijalnih podavanja te odobriti predaju urbarijalne zemlje u vlasništvo seljaka, uz obvezu otkupa koju je jamčila država. To je tražio hrvatski ustav, ali su ukidanje kmetstva prije otvorenja rada Hrvatskoga sabora proglasile gotovo sve hrvatske županije pod pritiskom snažne mađarske propagande; sve je to u travnju 1848. izazvalo i političke neredes po Hrvatskoj. Stoga je ban Jelačić 25. travnja proglasio ukidanje kmetstva, ali je istoga dana proglasio i prekid političkih veza između Banske Hrvatske i peštanske vlade. Kossuthova vlada nije bila spremna na rat s Hrvatima pa je samo političkim sredstvima pokušala osporiti Jelačićeve odluke. Već je 13. svibnja 1848. ugarski palatin nadvojvoda Stjepan oduzeo banu Jelačiću bansku vlast i poništio sve njegove naloge i proglase, a još tjedan dana ranije podvrgao ga je svojoj vlasti kao bana i kao zapovjednika Vojne krajine. Zapravo mu je oduzeo vojnu vlast jer je zapovjednikom u Vojnoj krajini i povjerenikom mađarske vlade u Bansknoj Hrvatskoj imenovao generala Johanna Hrabowskog. General Hrabowsky je sredinom svibnja 1848. uputio pismo stanovništvu u Hrvatskoj i Slavoniji i zatražio punu poslušnost palatinu i mađarskoj vladi uvjeravajući Hrvate da mađarska vlada nije protiv hrvatske narodnosti i jezika, a ponovio je i palatinovu odluku kojom se poništava Jelačićev proglas o prekidu političke povezanosti Banske Hrvatske i mađarske vlade. Jelačić je vodio mudru politiku i sastao se krajem svibnja 1848. s Hrabowskim te dogovorio mjere suzdržljivosti kako bi se izbjegli oružani sukobi.³² Car i bečka vlada ostavili su Jelačića na cjedilu ne usprotivivši se palatinovim uredbama opravdavajući se time da on tako čuva integritet zemalja mađarske krune. Kako je u svibnju 1848. u Beču ponovno buknuła revolucija, Carski dvor i bečka vlada pobjegli su u Innsbruck pa je ban Jelačić bio prepušten sam sebi pred zahtjevima Kossuthove vlade.

31 ISTI, *Nav. djelo*, 141, 142.

32 ISTI, *Nav. djelo*, 97-99.

Ban Jelačić je pak 19. travnja 1848. izdao uredbu: „dok se ne sastane Hrvatski sabor ima svako poglavarstvo i općina djelovati pod ličnom odgovornosti u svom djelokrugu i ni od koga primati nikakvih službenih naloga (naime od ugarske vlade), već se mogu samo na bana obraćati...“ Tom je okružnicom Hrvatska prekinula dugovjeke veze s Ugarskom. Snagom suverene banske vlasti proglasio je Jelačić 25. travnja 1848. ukidanje feudalnog poretka u Bansknoj Hrvatskoj, i to „zauvijek“. Zatim je sazvaio prvi hrvatski zastupnički Sabor, za koji je raspisao i prve demokratske izbore u Hrvatskoj, a u međuvremenu je proglasio i prekid odnosa s ugarskom vladom za zajedničke poslove jer je ugarska vlada vojskom zaposjela Rijeku i namjeravala zaposjesti većinu gradova u Slavoniji. Uz spomenute radikalne akcije Kossuthove vlade bilo je i umjerenih liberalnih mađarskih političara koji su putem pregovora željeli osigurati iskorak mađarske politike u pravcu veće mađarske samostalnosti unutar Habsburške Monarhije, ali nisu bili uspješni jer su kasnili. Zakasnila je skupina koja je bila spremna na nagodbu s Bečom, a i ona koja je tražila nagodbu i s nemađarskim narodima na tlu Ugarske. Tako su umjereni mađarski liberali razgovarali s hrvatskim liberalom barunom Dragojлом Kušlanom, ali ni Kušlan, a ni predstavnici ostalih nemađarskih naroda u Ugarskoj nisu više bili spremni prihvatiti priznavanje teritorijalne autonomije koja nije uključivala i priznavanje zasebne nacionalnosti. Takva politika mađarskih liberala posve je odbila od sebe nemađarske narode, a stanje se nije promijenilo ni kada su u srpnju 1848. mađarski liberali priznali Hrvatima vlastitu nacionalnost; jednostavno, hrvatski im političari više nisu vjerovali.³³

Suverene odluke bana Jelačića uskoro je potvrdio i Hrvatski sabor koji se sastao 5. lipnja 1848. godine. Taj je Sabor smatrao svojim osobito važnim predmetima rasprave odnos Banske Hrvatske prema Mađarskoj. Na Saboru su donesene dalekosežne odluke, među kojima je bila i saborska odluka (čl. XI) koja je izriječno zabranjivala ulaganje bilo kakvih priziva iz Hrvatske na sudove u Ugarskoj. Sabor je „u pogledu odnosa Hrvatske prema Ugarskoj“ želio postaviti te odnose „na federalističko stanovište, izrazivši želju da se Monarhija uredi po uzoru Švicarske s nezavisnim vladama, ali s centralnim parlamentom i vladom u Beču za vanjsku politiku (diplomaciju), vojsku, financije i trgovinu“. Ponovno je zaključio da se banska vlast ima obnoviti „od Drave do mora, a Krajina i Dalmacija sjediniti s Hrvatskom“.³⁴ Uz te odluke o ujedinjenju svih hrvatskih pokrajina i odnosa prema vladaru donesena je i odluka o odnosu prema tek uspostavljenoj srpskoj upravno-političkoj pokrajini Vojvodini. Srpska je narodna skupština u Sremskim Karlovcima, naime, 13. i 15. svibnja proglasila unutar Ugarske krune i Habsburške Monarhije samostalnu upravno-političku pokrajinu Vojvodinu na području Srijema, Baranje, Bačke i Banata. Ista je skupština izrazila namjeru stvoriti politički savez s Bansom Hrvatskom po načelu ravnopravnosti.³⁵ Predstavnici te skupštine sudjelovali su i u radu Hrvatskoga sabora u Zagrebu.

33 J. ŠIDAK, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, 267, 289; T. MARKUS, *Hrvatski politički pokret 1848. – 1849. godine*, 141, 146.

34 F. ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 419.

35 Tomislav MARKUS, *Hrvatski politički pokret 1848. – 1849. godine*, Zagreb, 2000., 103.

Sabor je zastao u svome radu nakon što su 12. lipnja 1848. u Zagreb stigla dva careva proglasa: prvim optužuje Jelačića za nevjeru prema kralju i neposlušnost prema palatinu i mađarskoj vladi, što nameće zaključak da Jelačić želi Hrvatsku i Slavoniju odcijepiti od Mađarske, a drugim mu se oduzima i banska čast jer se nije odazvao carevu pozivu i 29. svibnja 1848. nije došao u Innsbruck caru na opravdanje.³⁶ Ban Jelačić je 27. lipnja 1848. dobio pismo nadvojvode Johanna koje jasno pokazuje da na Bečkom dvoru nisu jednodušno donesena spomenuta dva proglasa. U svome pismu nadvojvoda Johann Jelačića i nadalje naziva banom te ga smatra jedinim istinskim predstavnikom Hrvatske pa ga poziva da u Beču stupi u pregovore s Kossuthovom vladom. Njegovo inzistiranje na pomirenju Hrvata i Mađara bilo je utemeljeno na kraljevu tzv. ručnom pismu kojim ga je imenovao posrednikom između tih dvaju naroda.³⁷ Na nadvojvodino je pismo 2. srpnja 1848. odgovorio Hrvatski sabor odbacujući sve prigovore protiv bana Jelačića i ističući zasluge Hrvata u obrani Habsburške Monarhije i istodobnu nevjernost mađarske vlade habsburškoj dinastiji. Sabor je ponovio svoje zahtjeve za ujedinjenjem svih dijelova Hrvatske u okviru Austrije i sjedinjenje s Vojvodinom, a odjeljivanje od Mađarske.³⁸ Jelačić se u Beču sastao s predsjednikom mađarske vlade Lajošem Batthyanyjem, ali sporazum nije postignut ni u kojoj točki pregovora. Vrativši se u Hrvatsku Jelačiću nije preostalo drugo nego spremati se za rat s Mađarima. Tek je 4. rujna 1848. car poništio proglose od 10. lipnja i Jelačiću vratio bansku čast i vojne ovlasti, a Sabor je Jelačiću predao apsolutnu vlast i od njega zatražio oslobođenje hrvatske zemlje od ugarske vojske. To je nužno dovelo do rata jer mirovni pregovori koji su se odnosili i na unutarnje uređenje Monarhije nakon sloma feudalizma, nisu dali rezultata. Jelačić je navijestio rat mađarskoj vladi i 6. rujna 1848. prešao s vojskom Dravu te je sudjelovao u važnim daljnjim ratnim operacijama u Beču i Mađarskoj u suzbijanju revolucionarne pobune u Beču i protuaustrijskoga rata u Mađarskoj.³⁹

Uz Hrvate su u jesenskim mjesecima digli svoj glas protiv Kossuthove vlade Slovaci i Rumunji. I oni su postupili više ili manje slično banu Jelačiću i Hrvatskome saboru koji nisu prihvatiti da Kossuthova vlada svede Banskú Hrvatsku isključivo na upravnu jedinicu unutar ugarskoga dijela Monarhije i zaniječe joj sve znakove političke autonomije. U međuvremenu je Batthyanyjeva vlada u lipnju dala ostavku, a vlast je preuzeo Odbor narodne obrane pod vodstvom Lajoša Kossutha koji je organizirao obranu od vojne intervencije austrijske carske vojske i vojnih postrojbi nemađarskih naroda na području Ugarske. Jelačićevu su vojsku 29. rujna kod Pakozda zaustavile mađarske postrojbe, ali on razborito nije nastavio ratovanje u Mađarskoj nego se pridružio austrijskom vojskovođi knezu Alfredu Windischgraetzu i prisilio na mir pobunjenike u Beču. Kad je pobunjenicima u Beču krenula u pomoć mađarska vojska,

36 ISTI, *Nav. djelo*, 136-140.

37 Sanja LAZANIN, Pokušaj pomirenja Hrvata i Mađara u ljeto 1848., *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, 3(1997.), 213.

38 T. MARKUS, *Hrvatski politički pokret 1848. – 1849. godine*, 144, 145.

39 Jaroslav ŠIDAK, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, 1981., 280-283.

Jelačić ju je zaustavio pred Bečom pobijedivši je kod Schwechata i zatim s austrijskom vojskom kneza Windischgraetza osvojio Budim i Peštu.⁴⁰

Dakle, 1848. raskinut je politički vez između Hrvatske i Mađarske. Iste je godine Hrvatski sabor potvrdio vjernost Habsburgovcima kao svojim kraljevima i nije slijedio mađarsku politiku odjeljivanja od Beča, ali nije nalazio ni pravi put do pune potvrde vlastite državnosti. Kako su Hrvati 1848. učinili velike usluge Carskome dvoru, kako u pokoravanju Mađara tako u gušenju revolucionarnoga gibanja u Beču, očekivali su veće mogućnosti svoga državnog, društvenog i kulturnog razvitka, ali ih je 1849. spustao Oktroirani ustav koji je Monarhiju vezao lancima neoapsolutizma i germanizacije. Kossuth je politički iskoristio nezadovoljstvo u Ugarskoj nakon što je početkom 1849. Oktroirani ustav Mađarsku, Erdelj, Hrvatsku i Vojnu krajinu svrstao među zemlje „Austrijskog carstva“ koje su samo prividno imale oznake samostalnosti.⁴¹ Ugarski je sabor stoga 14. travnja 1849. prihvatio Kossuthov prijedlog te proglasio Mađarsku potpuno samostalnom državom i detronizirao Habsburgovce s kraljevskoga prijestolja Ugarske. Tada je revolucija zahvatila svu Mađarsku. Hrvati nisu slijedili Mađare, a u Mađarskoj je revolucija ubrzo počela sustajati jer je postajalo sve jasnije da mađarska vojska ne može odolijevati sve brojnijim vojskama koje su željele slomiti mađarski separatizam.

Bilo je to vrijeme kada se Hrvatska okrenula prema Austriji i očekivala ne samo nezavisnost od Mađarske nego i osobit politički položaj u Carevini. Ban Jelačić je prije i poslije toga rata bio ban koji je pod svojom banskom vlašću ujedinio sve hrvatske zemlje, od Drave i Dunava do Jadranskoga mora, osim turske Hrvatske. Poduzimao je političke korake da i nju oslobodi od tursko-osmanlijske vlasti. Svojim je političkim i vojnim uspjesima učinio Hrvatsku posve neovisnom od Ugarske, što je već 2. prosinca 1848. potvrdio i sam kralj i zatim 4. ožujka 1849. i nametnuti Oktroirani ustav, koji je u Hrvatskoj proglašen 6. rujna iste godine. Nažalost, „novi car Franjo Josip, stupivši na prijestolje 2. prosinca 1848, autokratski je (tj. bez sudjelovanja sabora) objavio Oktroirani ustav, po kojemu je Hrvatska sa Slavonijom i Rijekom proglašena nezavisnom od Ugarske, ali se od suverenog kraljevstva pretvarala u ‘krunovinu’ bez političkih oznaka samostalnosti u jedinstvenoj austrijskoj carevini. Tako se nisu obistinila hrvatska očekivanja o priznanju i poštovanju Jelačićevog doprinosa slamanju revolucije u Beču i mađarske borbe za separaciju od Austrije. Banska Hrvatska je imala doduše svoj zemaljski sabor i svoju zemaljsku vladu i bila nezavisna od drugih krunovina, ali se je morala pokoravati središnjoj vladi u Beču i središnjem parlamentu, nadležnom za svu carevinu. Bansko vijeće u Zagrebu, koje je imalo vlastitosti hrvatske vlade, nije htjelo proglasiti taj ustav, dok ga nije – poslije sloma Mađžara u kolovozu 1849. – proglasio 9. rujna 1849. sam ban Jelačić, smatrajući to dobrim političkim potezom. ‘Bansko vijeće’ je onda ukinuto. No, ni odredbe Oktroiranog ustava nisu nikad u cije-

40 Erich SCHLUESSEL, *Nav. djelo*, 237, 238.

41 *Isto*, 250.

losti provedene, jer je car 31. prosinca 1851. zaveo potpuni apsolutizam, tj. vladanje bez ustava.⁴²

2.2. BEČKA REVOLUCIONARNA GODINA I PAD JOZEFINIZMA

Revolucionarni nemiri izbili su u Beču 13. ožujka 1848. i dosegli tako velike razmjere da ih je opravdano nazvati građanskom revolucijom.⁴³ Slični su se nemiri prethodno javili širom Europe, a nakon izbijanja u Beču pojavili su se u više gradova Monarhije, npr. Pešti, Milanu i Veneciji, i zaprijetili opstanku same države. Carski je dvor pobjegao u Olomuc, a vlada je nastojala postići sporazum s liberalima koji su stajali iza tih građanskih nemira. Austrijski liberalizam iznikao je iz kasnog jozefinizma i upravo je on izmijenio kasnojozefinističko „austrijsko crkveno pravo“ jer je stavio u svoj program također slobodu vjere i savjesti, slobodu Crkve od države, a sklad u djelovanju Crkve i države zasnovao je na temelju koordinacije. Vlada ministra predsjednika Franza Pillersdorfa prihvatila je taj liberalni program usvojivši 22. travnja 1848. tzv. Pillersdorfov ustav u želji da temelje carstva gradi na jamstvu građanske slobode. Stoga taj ustav jamči slobodu vjere i savjesti, kao i osobnu slobodu, svim građanima pa određuje da sve priznate kršćanske vjerske zajednice, a s njima i židovska vjerska zajednica, slobodno mogu ispovijedati svoju vjeru i obavljati bogoštovlje.

Ta je ustavna uredba ponudila Katoličkoj Crkvi mogućnost oslobođenja od dugotrajne jozefinističke crkvene politike. Austrijski katolički svećenici sa zadovoljstvom su prihvatili ova ustavna načela očekujući od svojih biskupa, osobito od bečkog nadbiskupa Vinzenza Mildea, da će učiniti prve korake u preuređenju odnosa između Crkve i države u tom ozračju društvenih sloboda. No jozefinizmom zadojeni biskupi nisu bili spremni za oslobađanje Crkve od jozefinizma. Nisu bili spremni samostalno odlučivati u crkvenim pitanjima jer su do tada desetljećima izvršavali samo ono što im je nalagala državna vlast. Nadbiskup Vinzenz Milde svojim je dopisom 17. ožujka 1848. preporučio kleru da se drži suzdržano prema slobodarskim idejama revolucije. Naravno, tim je dopisom izazvao nemir kod svećenstva. Već je 19. ožujka 1848. na njegovo pismo reagirao dvorski kapelan Johann Michael Häusle letkom *Pitanja gospodinu bečkom nadbiskupu*, odbacujući njegovu preporuku suzdržavanja i zahtijevajući od biskupa javni istup kojim će tražiti ukidanje svih jozefinističkih zakona kako bi se moglo ostvariti ponuđeno zajedničko djelovanje Crkve i države. Nadbiskup Milde nije reagirao ni na ovaj poziv pa je bečki sveučilišni dušobrižnik Wilhelm Gärtner sazvao svećenike na savjetovanje o potrebnim postupcima Crkve kako bi ona iskoristila tekovine novoga vremena. Okupljeni su svećenici opet uputili pismo nadbiskupu Mildeu ističući njegovu odgovornost pred ponudom slobode od strane ustavne države.⁴⁴ Također su poslali peticiju ministru Pillersdorfu u kojoj traže jasno očitovanje da ustav donosi Crkvi cje-

42 T. ŠAGI-BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, 64.

43 Eduard HOSP, *Kirche Oesterreichs im Vormärz 1815 – 1850*, 347.

44 Vinzenz Eduard Milde (1777. – 1853.) bio je od 1832. do smrti bečki nadbiskup.

lovitu nezavisnost od države. Ministar je 19. travnja odgovorio na tu peticiju priznavši da ustav doista Crkvi u svojim uredbama jamči punu slobodu.⁴⁵

Pillersdoferov ustav nije nikada stupio na snagu jer je 8. srpnja 1848. pala njegova vlada, a time je donošenje ustava prešlo u nadležnost Carevinskoga vijeća.⁴⁶ Ono je pak 22. srpnja 1848. započelo vijećanje u Beču, a kasnije ga je nastavilo u Kromerižu. U crkvenim pitanjima zastupnici su se razdijelili na jozefiniste i protujozefiniste; prvi su bili brojniji i nisu odobravali zahtjev protujozefinista da Crkva bude neovisna o državi. Ipak je nacrt ustava iz Kromeriža i nadalje među temeljnim građanskim pravima jamčio također slobodu vjere i savjesti kao i jednakost vjerskih zajednica. Zajamačeno je također članovima vjerskih zajednica slobodno ispovijedanje vjere u javnosti tako dugo dok je to ispovijedanje u skladu s građanskim pravima austrijskih državljana. Taj nacrt ustava iz Kromeriža traži jednakost vjerskih zajednica pa nijedna od njih ne može uživati prednost pred ostalima ni nametati svoje zakone drugim vjerskim zajednicama. Uredbe tog prijedloga mogu se kratko formulirati: prvo, svaka Crkva kao vjerska zajednica podložna je zakonima države i uživa njezinu brigu; drugo, svaka takva crkvena zajednica samostalno uređuje vlastito nutarnje ustrojstvo; treće, crkvene zajednice i sinode imaju pravo slobodno birati svoje predstavnike i, četvrto, crkvenom imovinom upravljaju oni kojima su tu zadaću povjerile crkvene zajednice, a biraju ih biskupijske ili pokrajinske sinode.⁴⁷ Tako je Carevinsko vijeće gotovo došlo do zaključka o rastavi Crkve i države,⁴⁸

45 Eduard HOSP, *Kirhe im Sturmjahr. Erinnerungen an Johann Michale Haeusle*, Wien, 1953., 35.

46 Peter LEISCHING, *Dier Roemisch-katholische Kirche in Cisleithanien*, u: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918. Konfessionen*, sv. 4, Wien, 1985., 15-18.

47 *Nav. djelo*, 18-20.

48 U zbiru jozefinističkih zakona kojima je Habsburška Monarhija podvrgla svojoj vlasti Katoličku Crkvu osobito su važni oni kojima je provodila uzurpirano pravo u rješavanju pitanja koja se odnose i na Crkvu i na državu, u tzv. „res mixtae“. Konačno je jozefinistička država Crkvi ostavila samo pravo uređivanja onoga što se odnosi na naviještanje evanđelja, bogoštovlje i dijeljenje sakramenata, ali je car Josip II. osjetno smanjio i to područje svojim uredbama, tzv. patentima, o vjerskoj toleranciji, dokidanju crkvenih redova i samostana, osnivanju župa i mijenjanju biskupijskih granica te novim redom bogoslužja. Preuređenje vanjskog ustroja Crkve osnivanjem novih župa započela je već carica Marija Terezija kad je 23. siječnja 1755. objavila uredbu da se u svim austrijskim zemljama prikupe podatci o broju župa, kapelanija i crkava. Željela je doznati koliko je potrebno novih pastoralnih mjesta za učinkovito dušobrižništvo kako bi na taj način ispravila uočenu pastoralnu nedjelotvornost, nastalu zbog nedostatka pastoralne brige biskupa i župnika prema vjernicima rubnih naselja u prostranim župama. Istraživanje je također trebalo utvrditi kakva je učinkovitost pastoralnog djelovanja u gradskim župama s velikim brojem vjernika. Zahtjev za ovim istraživanjem nastao je prvenstveno kao iskaz uvjerenja da u suzbijanju kriptoprotetantizma više nije bilo ni od kakve koristi preseljavanje protestanata iz Austrije i austrijskih nasljednih zemalja u Transilvaniju, ali isto tako mala koristi od izvanrednih oblika dušobrižništva, npr. pučkih misija. Prevladalo je uvjerenje da su daleko djelotvornija sredstva redovitoga župnog pastoralala, napose trajna prisutnost svećenika u narodu i bolje osposobljavanje svećenika za pastoralno djelovanje. To uvjerenje bilo je polazište nastojanju oko umnažanja osnovnih pastoralnih postaja, tj. podizanju novih crkava i svećeničkih stanova, tj. uspostava novih župa i kapelanija. Rudolf ZINNHOBLER, Joseph II. und der Josephinismus, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 139 (1991.), br. 4, 402-404; Rudolf REINHARDT, Zur Kirchenreform in Oesterreich unter Maria Theresia, u: *Zeitschrift fuer Kirchengeschichte*, 77 (1966.), 105-111; Franjo Emanuel HOŠKO, *Josip Pavišević – svjedok jozefinizma u Slavoniji i Podunavlju*, KS, Zagreb, 2003., 131-163; ISTI, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, KS, Zagreb, 2007., 47-74.

svakako je spomenutim uredbama Katoličku Crkvu oslobodilo od spona novovjekog jozefinističkog cezaropapizma.⁴⁹

Kad se očekivalo da će Carevinsko vijeće nastaviti doradu svoga prijedloga novog ustava, proglasio je 4. ožujka 1849. predsjednik vlade knez Felix Schwarzenberg Oktroirani ustav koji je obvezivao sve građane Habsburške Monarhije. Taj nametnuti ustav slijedio je carski patent koji više ne govori o punoj vjerskoj slobodi i njezinu ispovijedanju već upozorava na to da ispovijedanje vjere mora biti u skladu s građanskim pravima i dužnostima. Isto tako u tom se nametnutom ustavu ne spominje jednakost svih vjerskih zajednica, jer se ispovijedanje vjere dopušta samo pripadnicima onih zajednica koje priznaje država. Te priznate vjerske zajednice podložne su istim općim državnim zakonima kao i svaka druga zajednica. Katoličkoj Crkvi tako nije pripalo pravo državne vjere, a time je proglašena njezina odijeljenost od države. Tom je uredbom pao jozefinistički sustav. Premda se Oktroirani ustav nije izričito razračunao s jozefinizmom, jer je sačuvao neke oznake jozefinističkog ustrojstva,⁵⁰ uspostavio je sustav povezanosti neoapsolutističkog vladanja s crkvenim uređenjem koje je pokazivalo jasne vlastitosti hijerarhijske strukture s ultramontanističkim usmjerenjem. Jozefinistički je utjecaj države na Crkvu napušten, ali je jasno naznačen program da se državno-crkveni odnosi bolje odrede konkordatom i tako na nov način utvrdi povezanost prijestolja i oltara.⁵¹

Haulik je već 1849. smatrao da je Hrvatska „politički posve od Ugarske odijeljena“ pa je sudjelovao na biskupskoj konferenciji biskupa Austrijskog Carstva na kojoj, naravno, nisu sudjelovali biskupi iz Mađarske. Bilo je to razumljivo jer je Juraj Haulik podržavao hrvatsku državnu politiku i politiku bana Jelačića. Premda je do 1852. crkvenopravno Zagrebačka biskupija bila pod nadležštvom Kaločke nadbiskupije i među biskupijama Ugarske nad kojima je osobito vrhovništvo pripadala ostrogonskom nadbiskupu kao primasu Ugarske, Haulik je sudjelovao na spomenutoj biskupskoj konferenciji 1849. u Beču koju su sazvali kardinal Fridrik Schwarzenberg i biskup Othmar Rauscher nakon proglašenja Oktroiranog ustava.⁵² Trebali su sudjelovati samo biskupi austrijskih nasljednih zemalja, dok su ugarski i lombardsko-venecijanski dijelovi Monarhije mogli poslati svoje predstavnike. Predstavnik ugarskoga dijela Monarhije bio je pečuški biskup Janoš Scitovszky,⁵³ a povjesničar Adrianyi misli da je biskup Haulik,

49 E. HOSP, *Nav. djelo*, 359.

50 Preuređivanje granica župa i uspostavu novih župa nastavili su 1789. godine car Josip II. i od 1807. do 1810. godine car Franjo I. Provedeno je tako istraživanje nastanka novih župa u tom razdoblju za biskupa Ivana Krstitelja Ježića u Senjsko-modruškoj biskupiji (1789. – 1833.). Šest župa osnovano je već prve godine njegove biskupske službe, sljedeće dvanaest, a 1791. nastalo je još pet novih župa; ukupno 23 nove župe. Godine 1807. jednom je odlukom Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća u Budimu osnovano 49 novih župa, i to na prijedlog samoga biskupa Ježića. Do Ježićeve smrti 1833. osnovano je još pet novih župa tako da je za njegova biskupovanja uspostavljeno 77 novih župa. Franjo Emanuel HOŠKO, *Zapadno-hrvatske povijesne teme*, Rijeka, 2009., 160, 161.

51 P. LEISCHING, *Nav. djelo*, 21, 22.

52 Dopisnik *Katoličkog lista* iz Beča 1. svibnja izvještava o bogoštovnoj službi na početku rada Bečke biskupske konferencije, ali priznaje da nije bio očevidac već da je čuo da „ugarski i hrvatsko-slavonski biskupi nisu na stupštinu pozvani“ već da ih predstavlja pečuški biskup. Usp. Vesti iz katoličkog sveta, *Katolički list*, 1 (1849.), br. 21, 167, 168.

53 G. ADRIANYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum oesterreichischen Konkordat von 1855*, 32.

zajedno sa Scitovszkym, bio samo promatrač na Bečkoj biskupskoj konferenciji.⁵⁴ Haulikov biograf Velimir Deželić ne spominje takvu narav Haulikova sudjelovanja već Haulika smatra punopravnim članom rada konferencije.⁵⁵

Na toj biskupskoj konferenciji i vlada je željela omogućiti biskupima da se očituju o novoj situaciji u kojoj se našla Crkva poslije proglašenja Oktroiranog ustava 4. ožujka 1849. i da se dogovore o budućoj crkvenoj politici. Schwarzenberg i Rauscher težili su sklapanju konkordata između Monarhije i Svete Stolice, svjesni da tom crkveno-državnom ugovoru trebaju prethoditi rasprave i dogovori. Vlada se nije uplitala u rad Bečke biskupske konferencije jer je u pozivu biskupima na konferenciju 31. ožujka 1849. i ona istakla svoju suglasnost da se u Beču okupe biskupi austrijskoga dijela Monarhije na zasjedanje. Vlada je također obznanila spremnost na prihvaćanje zaključaka toga biskupskoga skupa kao savjetodavnih, pridržavši sebi pravo njihova konačna odobrenja. Biskupi su se sastali i zasjedali od 24. travnja do 20. lipnja 1849. u Beču pod predsjedanjem kardinala Fridrika Schwarzenberga. Na kraju biskupske konferencije podnio je biskup Rauscher izvještaj o radu konferencije ministru unutarnjih poslova ističući osobito zaključke rasprava o braku, pitanjima vjerskoga školstva, visokoškolskog obrazovanja, crkvenoj upravi materijalnim dobrima, duhovnim službama i bogoslužju, o redovnicima i crkvenim sudovima. Podrobniji izvještaj i sve zaključke biskupske konferencije predstavili su vladi kardinal Fridrik Schwarzenberg, biskup Othmar Rauscher i još trojica biskupa. U zaključcima o braku biskupi su tražili veću primjenu crkvenoga zakonodavstva, a što manju državnog zakonodavstva, osobito u pitanju mješovitih ženidbi. Naglasili su crkveno pravo na crkvenu imovinu, osobito na onu kojom su u to vrijeme upravljali vjerozaklada i školski fondovi, a tražili su zajedničko upravljanje s državom nad tim dobrima i veću novčanu pomoć države za uzdržavanje škola.⁵⁶ Školski fond, naime, u kojemu su završila negdašnja isusovačka dobra, neka se isključivo koristi za katoličke gimnazije i visoke bogoslovne škole. U katoličkim gimnazijama država neka ne zapošljava nekatolike, a sada zaposlene neka ne plaća iz tih fondova. Također su tražili da država nadoknadi prinose Crkve za potrebe vojske revolucionarne 1848. godine. Biskupi su predstavili vladi novi školski program za visoke bogoslovne škole i tražili da isključivo Crkva nadgleda vjeronaučnu pouku. Tražili su također da država osigura Crkvi utjecaj na pučke škole i pripremu učitelja, a odlučno su zahtijevali da država napusti liberalno zacrtan školski program koji je 1848. uveo ministar Summaruga; bili su ga pripravili Franz Exner i Ernst von Feuchtersleben. Biskupi su zahtijevali da im se osigura utjecaj na postavljanje učitelja, a učiteljima su željeli osigurati veća primanja. Razlaz s jozefinizmom trebale su osigurati slobodna komunikacija biskupa i pokrajinskih redovničkih starješina s rimskim crkvenim uredima i postavljanje biskupa u sporazumu s rimskim crkvenim nadležnima. Stoga se od države traži da se odrekne glavnog jozefinističkog kontrolnog meha-

54 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 80.

55 Đ. DEŽELIĆ, *Nav. djelo*, 109.

56 Okružni list sabranih u Beču nadbiskupah i biskupah carevine Austrijske na duhovništvo svojih biskupijah, *Katolički list zagrebački*, 1 (1949.), br. 32, 249-251; br. 33, 257-260.

nizma nad Crkvom, tzv. *placetum regium*, a i samim biskupima zajamči veću slobodu u njihovim učiteljskim i upravnim poslovima.⁵⁷ Država se trebala također sustegnuti od jozefinističkog prava miješanja u bogoslužje i udijeliti dopuštenje djelovanja redemptoristima i isusovcima te slobodan rad crkvenim sudovima.⁵⁸

Još za vrijeme trajanja Bečke biskupske konferencije sabrani su biskupi 17. lipnja 1849. obznanili pismo svećenstvu svojih biskupija koje je puno pobuda i poticaja na dostojanstven vjernički život. Ipak naglašavaju da je razlog konferencije Oktroirani ustav i o njemu se pozitivno izražavaju jer on već jamči prava Crkvi u njezinu djelovanju, premda se služi nedovoljno jasnom formulacijom. Biskupi u svome pismu ne skrivaju žaljenje što se u Mađarskoj rasplamsala revolucija koja je već požela velik broj ljudskih žrtava. To je biskupsko pismo objavljeno i u *Katoličkom listu zagrebačkom*, što se može smatrati znakom da je Haulik ne samo odobravao njegov sadržaj nego je želio da to pismo upozna čitalačka publika toga tjednika i zapazi njegov potpis na tom pismu.

Nakon uvida u zaključke Bečke biskupske konferencije carska je vlada na njih reagirala tako što je 28. srpnja 1849. oduzela ministarstvu unutarnjih poslova nadležnost u crkvenim pitanjima i predala ih brizi ministarstvu školstva kojemu je na čelu bio grof Leon Thun. Ta je promjena bila opravdana jer se velik dio biskupskih zaključaka odnosio na pitanja školstva i odgoja. No biskupi nisu bili zadovoljni tom formalnom izmjenom nadležstva nad crkvenim poslovima kao jedinom reakcijom sa strane vlade na svoje prijedloge pa su kardinal Fridrik Schwarzenberg i biskup Rauscher nastavili razgovore o zaključcima biskupske konferencije s ministrom Thunom koji ih je rasporedio po važnosti, naznačivši i slijed njihova rješavanja, i ponovno podastro na uvid vladi. Thun je u dvama pismima predložio caru uredbe o odnosu države prema Katoličkoj Crkvi. Prvo nosi nadnevak 7. travnja 1850. godine,⁵⁹ a drugo 13. travnja iste godine.⁶⁰ Car se nije oglušio na Thunove prijedloge već je 18. i 23. travnja 1850. objavio osobite uredbe, poznate pod nazivom *Travanjske uredbe*, koje se nisu previše oslanjale na zaključke biskupske konferencije, ali su ipak o njima vodile računa. *Travanjske uredbe* jasno su potvrdile stvarni i formalni prekid jozefinističkih zakona i uvele novi crkvenopolitički sustav. U prvim *Travanjskim uredbama* 18. travnja 1850. car Franjo

57 *Placetum regium* i njegovi branitelji, *Ibid.*, br. 17, 130-132; Car Franjo Josip I, Vesti iz katoličkog sveta, *Ibid.*, br. 17, 133: „Biskupom kao i njihovom duhovnom stadu prosto je u duhovnom poslu s papom općiti i njegove odluke i naredbe primati bez predtečnog dozvojenja svetovnih poglavarstvih.... Katoličkim biskupom prosto je o stvarih njihovog zvanja i u granicah tičućih se njega, izdavati svojemu duhovničtvu i svojim obćinama opomene i naredbe bez prethodnog dopuštenja državnog poglavarstva...”

58 P. LEISCHING, *Nav. djelo*, 23, 24.

59 Prvo Thunovo pismo objavio je u cijelosti *Katolički list zagrebački*, 2 (1850.), br. 20, 153-158, a drugo je objavio u tri nastavka (*Ibid.*, 1 (1850.), br. 21, 164-166; br. 22, 174-176; br. 23, 181-182), tj. oba pisma nakon što su objavljene careve *Travanjske uredbe*.

60 U prvome svome pismu ministar Thun izričito traži jasno dokidanje *placetum regium*, slobodno slanje biskupskih pisama vjernicima, slobodno održavanje biskupijskih i pokrajinskih sinoda, slobodno crkveno sudstvo nad onima koji povrijede crkvene zakone, predstavljanje kandidata za crkvene službe uz koje su vezane nadarbine, vlastitu kontrolu natječaja za župnike i određivanje gradiva tih natječaja te pomoć države u provođenju propisa svetkovanja nedjelje i blagdana. Usp. Preponizna predstava ministra prosvete grofa Thuna, tičuća se cerkvenih, u bečkoj biskupskoj skupštini razlaganih poslova, *Ibid.*, br. 20, 153-158.

Josip I. izričito proglašava nesmetanu komunikaciju biskupa s papom i dokida *placetum regium*, a također jamči biskupima pravo da „o stvarih njihovog zvanja i u granicah tiućih se njega“ mogu voditi poslove bez prethodnog dopuštenja državnih vlasti, s time što njihove javne uredbe valja priopćiti i državnim vlastima da ih i one oglašaju i obdržavaju. Drugo pitanje u tim prvim *Travanjskim uredbama* jest kažnjavanje onih koju svoju crkvenu službu ne obavljaju, premda je ona njihova dužnost. Crkvenim se vlastima prepušta takve kažnjavati, a državne upravne vlasti mogu samo pružati pravnu i kaznenu pomoć crkvenim vlastima u rješavanju takvih slučajeva. Car se također obvezuje da će u imenovanju novih biskupa tražiti savjet biskupa crkvene pokrajine kojoj pripada ispražnjena biskupija. Postupak pri imenovanju kanonika i ostalih crkvenih službenika, s čijom je službom povezan i crkveni benficij, car prepušta daljnjem dogovoru biskupa i ministarstva školstva, a postavljanje župnika pripada biskupima kojima preporuča neka slijede pravila koja su već na snazi. To je treće pitanje koje je car obuhvatio svojim uredbama, a četvrtim se može nazvati poštovanje prava slobodnog uređenja bogoštovlja svakome biskupu u njegovoj biskupiji kao i jamstvo da će u gradovima i naseljima s većinom katoličkog stanovništva biti poštovano svetkovanje nedjelje i blagdana.⁶¹

Druge je *Travanjske uredbe* car Franjo Josip I. proglasio 23. travnja 1850. i u šest stavaka objavio svoje odluke o školskim pitanjima. Carska uredba u šest točaka rješava pitanja 2. – 4. stavka Oktroiranog ustava i najprije potvrđuje biskupima pravo da o njihovu odobrenju ovisi pravo poučavanja u vjeronauku i bogoslovlju. Biskupi imaju također pravo opozvati jednom udijeljeno dopuštenje. Predavače bogoslovlja država može voditi u uobičajenim akademskim stupnjevima. Biskupima se ostavlja mogućnost da u svojim sjemeništima mijenjaju nastavni program obrazovanja budućih svećenika. Ispitnoj komisiji za doktora teologije mora biskup imenovati polovicu članova, a polovicu sveučilišni vodstveni organi, i to tek nakon što su kandidati za taj ispit pred biskupom položili vjeroispovijest po uredbama Tridentskoga sabora.⁶²

Potkraj 1850. godine, kada je ban Jelačić podnio apel Bečkome dvoru o uspostavi Zagrebačke nadbiskupije i hrvatsko-slavonske metropolije, Hrvatska nije bila više ni u kakvom državno-političkom savezu s Mađarskom. Štoviše, nije više bila ni u sastavu ugarskoga dijela Habsburške Monarhije i Hrvatski sabor nije više podnosio svoje zaključke na odobrenje Ugarskome saboru, a hrvatski ban nije bio odgovoran ugarskome palatinu ni Ugarskom kraljevskom namjesničkom vijeću, tj. ugarskoj vladi. Jelačić je bio realističan političar pa je prihvatio i 9. rujna 1849. proglasio Oktroirani ustav, kojim se Hrvatska podlaže središnjoj vladi u Monarhiji. Jelačić je bio svjestan da se

61 U drugome pismu ministar Thun iznosi pitanja Bečke biskupske konferencije koja se odnose na vjersko poučavanje u školama, zatim na program visokoškolske izobrazbe u filozofiji i teologiji, kako na katoličkim sveučilištima tako na biskupijskim i redovničkim visokim bogoslovnim školama, na pravo biskupa da postavlja nastavnike na visokim školskim zavodima za obrazovanje svećenika, na utjecaj biskupa na izbor nastavnika katoličkih gimnazija kao i izbor vjeroučitelja u osnovnim školama. Usp. Preponizna predstava ministra prosvete grofa Thuna, tiuća se cerkvenih, u bečkoj biskupskoj skuštini razlaganih poslova. *Katolički list zagrebački*, 2 (1850.), br. 21, 164-166; br. 22, 174-176; br. 23, 181-182.

62 Vesti iz katoličkog sveta, *Isto*, br. 17, 142.

car odlučio na apsolutizam, ali je bio uvjeren da time nije dovedena u pitanje njegova banska izvršna vlast u Banskoj Hrvatskoj. Stoga je svojom notom 14. siječnja 1850. od vlade u Beču odlučno zatražio da se provede uspostava nadbiskupije kao jasna potvrda odijeljenosti Hrvatske od Mađarske, ali i kao jedna od mjera u okviru tadašnje općenite reorganizacije zemlje. U svome se apelu pozvao na to da je raspoloženje u Hrvatskoj takvo da je svaki priziv na Kaločku nadbiskupiju u Mađarskoj neprebrodivo otežan, a po zaključku Hrvatskoga sabora iz 1848. (članak XI.) nije priziv na više sudove u Mađarskoj više dopušten. Osim toga, u Hrvatskoj i Slavoniji u biskupskim je konzistorijima uveden hrvatski jezik pa ne mogu crkvene parnice ići u Kaloču.⁶³

2.3. NADBISKUP HAULIK I USPOSTAVA ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE I METROPOLIJE

Dakle, Bečki dvor do 1850. nije ni rješavao molbe Hrvatskoga sabora o uzdignuću Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije, ali poslije 1848. ta zadaća nije više bila samo njemu pridržana. Vidi se to po tome što je molbu bana bečka vlada prosljedila u Rim papi; pao je, naime, jozefinizam već Oktroiranim ustavom, a vrlo jasno *Travanjskim uredbama*. Ipak i poslije tih uredbi Sveta Stolica i Crkva u Habsburškoj Monarhiji težile su uspostavljanju konkordata kao konačnoga dokumenta koji će posve jasno označiti rastanak Monarhije s jozefinizmom, ali i postaviti granice liberalizmu koji se razmahao u cijeloj Monarhiji, a u pojedinim njezinim dijelovima očitovao vlastitosti nacionalizma i pretočio se u pokrete kojima je bilo stalo do nacionalne emancipacije ili do političkog sustava u Monarhiji koji će svim narodima u njoj osigurati konfederativno ili federativno uređenje.

No mađarski se liberali nisu mirili s takvim ustrojstvom Habsburške Monarhije već su željeli veliku Mađarsku od Karpata do Jadrana. Biskup Haulik još je 1847. pronikao te njihove tendencije pa im se suprotstavlja ne samo iz političkih nego i iz crkvenih razloga jer je uvjeren da je liberalizam ponikao iz kasnog jozefinizma koji on nije odobravao. Konačni razlaz s jozefinizmom tada su pripremali praški nadbiskup kardinal Fridrik Schwarzenberg i tek postavljeni bečki nadbiskup Othmar Rauscher spremajući potpisivanje konkordata između Austrije i Svete Stolice. Haulik im se pridružio u uvjerenju da će Crkva u Habsburškoj Monarhiji biti u stanju suočiti se s liberalizmom tek nakon što se jednom zauvijek riješi jozefinizma koji je još u revolucionarnoj 1848. bio ishodište nereda u njegovoj biskupiji. Haulik je podržavao bana Jelačića u njegovu otporu mađarskome hegemonizmu. Osobno sigurno nije odobravao prevratne ideje i liberalne odluke koje je Kossuthova vlada donosila za život Crkve imenovavši Mihaela Horvatha primasom Ugarske i ministrom bogoštovlja.⁶⁴ Haulik je u to vrijeme jasno očitovao svoj protujozefinistički i protoliberalni stav, ali je to činio vrlo obzirno i bez ikakve prisile. Tako od 1848. do 1850. onovremene političke i crkvene ustanove u Banskoj Hrvatskoj nisu bile u stanju neposredno osigurati neke promjene u odnosu

63 *Isto*, 65.

64 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 21-25.

Crkve i države, definirati novi tip odnosa, tj. proglasiti slobodu Crkve od države i uspostaviti suradnju po načelu koordinacije umjesto podložnosti po modelu državne Crkve. Ni biskup Haulik ni ban Jelačić nisu smatrali potrebnim mijenjati odnos Crkve i države na području svoje odgovornosti u Banskoj Hrvatskoj neovisno o promjenama u austrijskome dijelu Monarhije. Ondje se 1848. i 1849. dogodio pomak u odnosu Crkve i države pa je razumljivo da su obojica željeli iskoristiti taj pomak, a to im je omogućio prekid političkih odnosa između Hrvatske i Ugarske, premda ni tada Crkva u Hrvatskoj još nije bila prekinula formalne veze s Crkvom u Mađarskoj.⁶⁵

U Mađarskoj je većina biskupa poslije separatističke revolucije bila ili zatvorena ili stavljena pod trajnu prismotru od strane državnih vlasti. Velik broj nižih i viših katoličkih svećenika stajao je na strani mađarske pobune iako su njezini pokretači bili kalvinisti. U njoj nije sudjelovao samo pečuški biskup Janoš Scitovszky pa je uživao povjerenje Bečkoga dvora koji ga je promaknuo na stolicu ostrogonskih nadbiskupa i ugarskih primasa.⁶⁶ Zato je nakon poraza mađarske separatističke revolucije došlo do smjenjivanja biskupa u Mađarskoj, a brojni su svećenici završili u zatvoru. Bili su to znak i dokaz da mađarska revolucija nije bila građanska revolucija, kako je naziva liberalna historiografija, nego nacionalni ustanak sa separatističkom nakanom stvaranja velikomađarske države. Stoga ni biskupi koji su podržavali taj ustanak nisu bili zadojeni liberalnim shvaćanjima nego mađarskim nacionalizmom koji nije mario za opravdano isticanje kulturne, društvene i političke autohtonosti nemađarskih naroda na području ugarskoga dijela Habsburške Monarhije.⁶⁷ Janoš Scitovszky, novi nadbiskup Ostrogona, a time i primas Ugarske, nije se kompromitirao u tim događanjima, ali je nakon stupanja na snagu Oktroiranog ustava pružao dugotrajan otpor izjednačenju Katoličke Crkve u austrijskom i ugarskom dijelu Habsburške Monarhije. Prema tumačenju mađarskih biskupa, naslov primasa nije puka titula nego izraz stvarne vrhovne nadležnosti ostrogonskog nadbiskupa za sve ugarske biskupije. Ti su stavovi imali znatan odjek u mađarskoj javnosti jer je Mađarska, kao poražena zemlja, bila administrativno rasparsčana i pod upravom stranih vojnih časnika i činovnika. U Mađarskoj se proširila propaganda da izjednačavanje svih dijelova Monarhije na te-

65 M. GROSS, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1985., 330-352.

66 Jan Scitovszky (Bela, Slovačka, 1. XI. 1785. – Esztergom, 19. X. 1866.) potjecao je iz mađarizirane slovačke obitelji. Nakon završene gimnazije stupio je u sjemenište u Rozsnyou. Studij teologije zaključio je doktoratom u Pešti i vratio se u Rozsnyo za profesora teologije. God. 1827. postao je biskupom u tome gradu, a 1838. u Pečuhu. Kako nije podržavao revoluciju, promaknuo ga je 21. VII. 1849. car Franjo Josip za ostrogonskog nadbiskupa i primasa Ugarske. Poslije revolucije stanje Crkve u Ugarskoj bilo je teško: mnogi biskupi i svećenici bili su u zatvorima, opći moral i crkvena stega opali su, a vlada u Beču podržavala je crkvenu politiku koja je nastojala obezvrjediti posebnosti crkvene uprave u Ugarskoj smatrajući ih zaprekom stvaranju jedinstvene države kakvu su zamislili promicatelji neoposlutizma u desetljeću poslije prevratne 1848. godine. Scitovszky se tome uspješno opirao; god. 1853. imenovan je kardinalom. Imao je program crkvene obnove: još 1847. uveo je redovite duhovne vježbe za svećenike. U svojstvu apostolskog vizitatora nastojao je 1854. franjevce privesti do punog opsluživanja Pravila. God. 1853. ponovno je uveo isusovce; 1858. održao je pokrajinsku, a 1860. biskupijsku sinodu; podržavao je srednje i visoke škole, dovodio redovnice. Promicao je znanost svojim donacijama; sam je bio član akademije znanosti i predsjednik prirodnoznanstvenoga društva. Usp. G. ADRIANYI, *Ungarn und das I. Vaticanum*, Koeln – Wien, 1975., 29-31; F. E. HOŠKO, *Marijan Jaić, obnovitelj među preporoditeljima*, Zagreb, 1995., 109-116.

67 G. ADRIANYI, *Ungarn und das I. Vaticanum*, 9-28.

melju Oktroiranog ustava prijeti oduzimanjem Ugarskoj i časti primasa, a to je ostalo posljednje što je još potvrđivalo njezin stoljetni ugled. Primas Scitovszky stoga se odlučno borio za svoju čast. Kada je uspio postaviti nove biskupe na stolice protjeranih biskupa koji su podržavali revoluciju, odlučio je okupiti sve biskupe negdašnjeg ugarskog primacijalnog sustava na konferenciju. Konferencija je održana u Ostrogonu; započela je 25. kolovoza 1850. i završila 3. listopada iste godine. Bili su prisutni svi biskupi iz Banske Hrvatske: Juraj Haulik, Mirko Ožegović, Josip Juraj Strossmayer i Gabrijel Smičiklas.⁶⁸ Glavna tema ove Ostrogonске biskupske konferencije bio je osvrt na zaključke Bečke biskupske konferencije koja je održana godinu dana ranije, a zapravo je to više bio osvrt na *Travanjske odluke* cara Franje Josipa I. jer su voditelji Crkve u Ugarskoj željeli neke ovlasti koje je car udijelio Crkvi u austrijskome dijelu Habsburške Monarhije; taj je zbor biskupa smatrao da neke ovlasti odavno posjeduje Crkva u Ugarskoj.⁶⁹ Tako su ugarski biskupi zaključili da oni nikada nisu bili spriječeni u slobodnoj komunikaciji sa Svetom Stolicom. Isto tako nisu smatrali potrebnim tražiti oslobođenje od *placetum regium*, a ni ovlast da biskupi pišu svoje biskupske okružnice vjernicima bez kontrole političkih vlasti.⁷⁰ Sudionici Ostrogonске biskupske konferencije bili su uvjereni da imaju provjereno pravo sazivati sinode, ali su ipak odlučili tražiti dopuštenje vladara da biskupi na njima imaju pravo nastupati kao sudci i zakonodavci.⁷¹ Mađarski su biskupi odustajanjem od traženja da i na području njihove crkvene odgovornosti prestanu vrijediti spomenuti zahtjevi Bečke biskupske konferencije i *Travanjskih odluka* zapravo svjesno zanijekali vlastitu crkvenu povijest. Odlučili su nijekati da su u prvoj polovici 19. st. i u ugarskome dijelu Monarhije bili na snazi jozefinistički zakoni. Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće bilo je, naime, sve do 1849. realna vlada u Ugarskoj, i to upravo u crkvenim poslovima. Franjevci su npr. od toga vijeća dobivali državne uredbe, i to u temeljnim pitanjima svoga redovničkoga života. Tako je provincijal franjevačke Provincije sv. Ladislava, koja je imala središte u Zagrebu, dobio posljednji dopis tog Vijeća 8. veljače 1848. godine.⁷² Mađarski su biskupi hotimice zaboravili na Požunsku narodnu sinodu 1822. godine za koju se primas Aleksandar Rudnay dugo borio dok je dobio dopuštenje cara Franje I. da je održi, a kada je održana, onda je isti car zabranio proglašenje njezinih zaključaka. Primas Rudnay dugo se zalagao da na sinodi sudjeluje i bečki papinski nuncij, a car je pak tražio da sudjeluje njegov predstavnik. Kako nisu popustili ni jedan ni drugi, nije na sinodi bilo ni nuncija ni careva predstavnika. O radu i zaključcima ništa nisu saznale

68 Vesti iz katoličkog sveta. *Katolički list zagrebački*, 2 (1850.), br. 35, 278; Pastirski list bivših na ostrogonском dogovoru biskupah na svetjenstvo, *Ibid.*, 2 (1850.), br. 49, 388.

69 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 59.

70 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 60.

71 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 61.

72 Taj dopis pisan je na latinskom jeziku. Najvjerojatnije su četiri sljedeća dopisa na mađarskom jeziku dopisi istog upravnoga tijela i oni su u Ugarskoj imali značenje uredbi ondašnje izvršne vlade. No već 3. listopada 1851. zagrebački je biskup Juraj Haulik poslao svoj dopis kojim prenosi odredbu bečkoga ministra bogoštovlja, a njemu je tu odredbu prenijela banska vlada. Arhiv Hrv. franj. provincije u Zagrebu, *Pars protocollis mandatorum altiarumque dispositionum per excelsa consilia caesareo-regia aut dicasteria quasaevis alia, tam politica, quam ecclesiastica, Provinciae franciscano-ladislavianaе intimatum*, sign. B 6, str. 565, 566.

ni najviše crkvene vlasti u Rimu, a nepuna tri desetljeća kasnije mađarski se biskupi ponašaju kao da te sinode nikada nije bilo.⁷³ Sve je to jasan dokaz da ugarski biskupi nisu imali slobodnu komunikaciju s Rimom. Nisu imali ni pravo sazivati nacionalnu sinodu, a sinodalni zaključci nisu imali snagu obveze dok ih nije potvrdio vladar. U tom naglašavanju da ugarski dio Habsburške Monarhije nije bio podložan jozefinizmu u 19. st. jedino je točno da se poslije 1790. redovito sastajao Ugarski sabor jer je obnovljena zakonodavna vlast u tome dijelu Monarhije. No već u izvršnoj vlasti ugarski do Monarhije nije bio samostalan. Saborske zaključke slao je caru na odobrenje, a on je odlučivao što će odobriti da bi nakon toga njihovo izvođenje povjeravao Ugarskom kraljevskom namjesničkom vijeću koje je bilo nositelj izvršne vlasti. Biskup Haulik bio je sudionik Požunske sinode i njegovo je iskustvo jozefinističke ingerencije u crkvenim poslovima bilo vrlo snažno i ostalo neizbrisivo. Ipak nije ulazio u raspravu s ugarskim biskupima na Ostrogonskoj biskupskoj konferenciji. Bilo mu je jasno da biskupi nisu željeli priznati stvarnost u kojoj su živjeli.⁷⁴ Bio im je drag febronijanistički lik biskupa, koji je uspostavio jozefinizam, pa su ga nastojali sačuvati niječući podložnost kasnom jozefinizmu. Hauliku je bilo jasno da biskupi, okupljeni na Ostrogonskoj biskupskoj konferenciji, još uvijek pokazuju svoju sklonost mađarskome separatizmu te da ga žele opravdati u Rimu, i to do te mjere da su u stanju nijekati vlastito iskustvo kasnog jozefinizma. Uspješno su uvjerali bečkog nuncija Viale-Prelu da je Crkva u Ugarskoj u prvoj polovici 19. st. živjela drukčije nego Crkva u austrijskome dijelu Habsburške Monarhije.⁷⁵

Biskupi su na Ostrogonskoj biskupskoj konferenciji raspravljali i donosili zaključke i o drugim pitanjima. Bilo im je veoma stalo do katoličkog značaja bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Pešti pa su tražili da na njemu djeluju sljedeće katedre: za istočne jezike, liturgiju i patrologiju te crkveno pravo, a da nastavni jezik bude latinski.⁷⁶ U brizi za uzdržavanje sjemeništa u pojedinim su biskupijama povukli svoje odreknuće na pravo desetine i namijenili su je u korist sjemeništa; primasu su pripisali pravo upravljanja obnovljenom desetinom, a on je smije koristiti isključivo za odgoj i obrazovanje budućih svećenika. K tome su nakon neuspjela mađarskog ustanka ponovno nastojali osigurati barem neka svoja negdašnja feudalna prava kojih su se bili odrekli prije ustanka, spremni tako podržati mađarsku separatističku politiku. Također su tražili da se prihodi vjerozaklade i školskih fondova koriste za odgoj i obrazovanje budućih svećenika. Njihov je zahtjev bio da sredstva iz tih izvora pripadaju isključivo Crkvi i samo ona smije njima upravljati. Suprotstavili su se običaju da država uživa biskupijska dobra u vrijeme sedisvakancije. Potrebe pastoralnog svećenstva, tzv. *congrua*,

73 Franjo Emanuel HOŠKO, *Grga Čevapović, osporavatelj ranog liberalizma*, Salesiana, Zagreb, 2011., 203-205.

74 Nažalost, svjesna povijesna šutnja o Požunskoj sinodi vidljiva je i u hrvatskoj crkvenoj historiografiji. Usp. F.E. HOŠKO, Slom ugarske sinode 1822. u Požunu i njezin tajnik Juraj Haulik, u: *Riječki teološki časopis*, 39 (2012.) 1, 117-149.

75 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 64-68.

76 Haulik je pak dopustio da profesor katehetike Stjepan Ilijašević od 11. svibnja 1850. studentima treće i četvrte godine biskupijske bogoslovne škole u Zagrebu predaje na narodnom jeziku. Usp. Vesti iz katoličkoga sveta. *Katolički list zagrebački*, 2 (1850.), br. 19, 149.

valjalo je namirivati isključivo iz državne blagajne.⁷⁷ Priznali su pak patronatsko pravo caru da i nadalje imenuje biskupe. Tražili su da pravila u tom imenovanju postavi konkordat, a svakako prije imenovanja car je dužan savjetovati se s primasom i ostalim biskupima.⁷⁸ Nisu prešutjeli razlog česte nedjelotvornosti Crkve koji je bio posljedica toga što car nije na vrijeme imenovao nove biskupe na ispražnjene biskupske stolice. Tako se može zajamčiti i dostatna stega kod klera, osobito zabrana nošenja oružja, vjernost molitvi časoslova i oblačenje svećeničkog odijela, a jedan od preduvjeta obnove crkvene discipline jest da država popravi i vrati crkvene zgrade koje je koristila u vrijeme rata s mađarskim revolucionarima. Biskupi su na Ostrogonskoj konferenciji zahvalili vladaru za uspostavljen mir u Crkvi i iskazali potrebu da se druga crkvena pitanja riješe konkordatom, napose pitanja vezana uz sklapanje mješovitih ženidbi. Naglasili su da ta pitanja pripadaju prvenstveno crkvenim sudištima, a tek konkordat treba odrediti koja pitanja ženidbenog prava trebaju rješavati svjetovni sudovi.⁷⁹

Biskup Haulik i ostali biskupi iz Banske Hrvatske na Ostrogonskoj biskupskoj konferenciji nisu imali razloga sudjelovati u raspravama niti se suprotstavljati zaključcima koji su prije svega rješavali pitanja Crkve u Mađarskoj, teško pogođenoj mađarskom separatističkom politikom i ratom protiv njezinih pristaša. Znali su vrlo dobro da je uzdignuće Zagrebačke biskupije na razinu nadbiskupije i uspostava hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine samo pitanje vremena i da više ne ovisi o mađarskoj crkvenoj ili društvenoj politici. To se pitanje konačno riješilo na pravi način jer je zahtjev bana Jelačića za promaknućem Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju bečka vlada mogla i morala prosljediti Svetoj Stolici. Najviša su se rimska crkvena nadležstva pak brzo uvjerila da je molba opravdana pa su je, usprkos protivljenjima ugarskoga primasa Janosa Scitovszkog, pozitivno riješila 11. prosinca 1852. papinskom bulom *Ubi primum placuit*. Zagrebačku je biskupiju papa Pio IX. promaknuo u nadbiskupiju i osnovao hrvatsko-slavonsku metropoliju; i jednoj i drugoj postavio je papa na čelo dotadašnjeg zagrebačkog biskupa Jurja Haulika kao nadbiskupa, odnosno metropolita. Bula pape Pija IX. *Ubi primum placuit* zanimljiv je dokument za upoznavanje tadašnjega stanja u Zagrebu i Zagrebačkoj nadbiskupiji te osobito za upoznavanje uloge novoimenovanoga nadbiskupa Haulika. Papinsko pismo sastavljeno je po uobičajenom obrascu Rimske kurije pa počinje tvrdnjom da se papa Pio IX. svojom pastirskom službom brine za dobrobit Božjega stada providanjem mjesnih pastira, biskupa. Kako je saznao da u Hrvatskoj i Slavoniji postoji šest biskupija: Zagrebačka, Bosanska ili Đakovačka i Srijemska, Senjska i Modruška ili Krbavska, te Križevačka, koje su dotada bile u sastavu dviju mađarskih metropolija, tj. pod crkvenom vlašću kaločko-bačkoga nadbiskupa i ostrogonškoga nadbiskupa, jasno je da su toliko udaljene od svojih metropolijskih sjedišta da se poslovi tih biskupija nisu mogli obavljati bez većih poteškoća. Bula,

77 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 62.

78 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 61, 62. U buli uspostave Zagrebačke nadbiskupije i metropolije *Ubi primum placuit* od 11. prosinca 1852. izričito stoji da se pokojni kaločko-bački nadbiskup Franjo Nadaždi složio s osnivanjem nove metropolije. Usp. Stjepan RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupije, 61.

79 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 63.

dakle, ne spominje pravi razlog, tj. prekid povijesno-političkih veza između Mađarske i Hrvatske, već se zadovoljava ukazivanjem na geografsku udaljenost hrvatskih biskupija od spomenutih ugarskih metropolija. Bula nastavlja iznošenjem realnih podataka o Zagrebačkoj biskupiji u prilog njezinu proglašenju nadbiskupijom, a to su: njezina površina jer se proteže na 430 četvornih milja, broji 343 župe latinskoga obreda, s oko 720 000 vjernika katolika. U njoj se nalazi 15 opatija i prepoštija te mnogo drugih crkvenih nadarbina. Osim toga, postoje 282 župske podružnice. Postoji 19 muških i ženskih samostana. Sjemenište je dovoljno veliko da može primiti do 150 pitomaca. Postoje i dva biskupska sirotišta i druge ustanove od javne koristi. Na kraju tih navoda spominje da grad Zagreb leži na dvama brežuljcima, da je okružen zidinama i ima oko 1000 domova s otprilike 13 000 katoličkih stanovnika. Osim stolne crkve, u njemu se nalaze još tri župne crkve te nekoliko crkava koje nisu župne, među kojima se ističu franjevačka crkva i crkva milosrdne braće sv. Ivana od Boga, koji upravljaju građanskom bolnicom. Uz katedralu vezan je i Kaptol, sastavljen od velikog broja crkvenih muževa. Taj dio bule završava konstatacijom da se Zagreb već dugo smatra glavnim gradom ujedinjenog kraljevstva Hrvatske i Slavonije, što je bio stvaran politički razlog za uspostavu nadbiskupije i hrvatsko-slavonske metropolije u čiji sastav ulaze biskupije latinskoga obreda: Bosanska ili Đakovačka i Srijemska, Senjska i Modruška ili Krbavska, te grkokatolička Križevačka biskupija; zbog posebnih okolnosti njima će biti pridružena i Beogradska biskupija sa Smederevskom biskupijom.⁸⁰ Sukladno s obrascem takvih bula i u *Ubi primum* placuit stoji da je papa „prihvatit molbu vjernoga puka da od navedenih šest biskupija stvori novu Hrvatsko-slavonsku crkvenu pokrajinu“. Ipak bula naglašava važnu crkveno-političku činjenicu koja ukazuje na to da jozefinizam više nije politička doktrina Habsburške Monarhije jer napominje da je uspostavu nove metropolije na čelu sa Zagrebačkom nadbiskupijom „preporučio apostolski kralj i car Franjo Josip I.“. Na kraju bule također stoji i odluka koja pokazuje da u Rimu još uvijek poštuju negdašnju povezanost nove metropolije s Ugarskom i patronat ugarskih kraljeva nad Crkvom pa kralju i caru te njegovim nasljednicima ostaje i nadalje pridržano pravo imenovanja ili predlaganja osobe za zagrebačkoga nadbiskupa i područnih biskupa.⁸¹

Šagi-Bunić u svojoj je raspravi detaljno prikazao i daljnji slijed zbivanja koji je slijedio nakon svečane uspostave Zagrebačke nadbiskupije. Naglasio je da ugarski primas Jan Scitovszky nije odustao od nastojanja da Zagrebačku nadbiskupiju i hrvatsko-slavonsku metropoliju zadrži u ustrojstvu Crkve u Mađarskoj i pod svojom primacijalnom vlašću. Premda je Haulik u to vrijeme vrlo zauzeto sudjelovao u sklapanju konkordata Austrije i Svete Stolice, Šagi-Bunić se nije upuštao u opis toga Haulikova djelovanja, ali oštro naglašava da je 1855. uspješno obranio izuzetost svoje nadbiskupije i metropolije od primacijalne vlasti Scitovsykoga.⁸² Spominje: „Tada je nadbiskup Haulik, u ime svoje i u ime svojih sufragana, uputio caru Franji Josipu, dne 14.

80 S. RAZUM, Uloga i značenje nadbiskupa Jurja Haulika u uzdignuću Zagrebačke nadbiskupije, 43-94.

81 Isto, 50-94.

82 T. ŠAGI-BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, 85-87.

travnja 1855, veliko pismo na njemačkom jeziku, u kojemu je razložio nezadovoljstvo s takvim postupcima ostrogonskog nadbiskupa i zamolio da car intervenira. Nadbiskup Haulik je u tom pismu izložio smisao papine bule, po kojoj Hrvatsko-slavonska crkvena pokrajina nema više ništa s Ugarskom; a ušao je i u razjašnjavanje povijesnih pretpostavki, koje pokazuju da knez Scitowszky nema takvih prava. Haulik priznaje da je ostrogonski nadbiskup imao nekoć istaknut politički položaj među biskupima, pa da su svi biskupi u njemu nalazili središnju osobu, ali otkako su sada Hrvatska i Slavonija ‘politički posve od Ugarske odijeljene, otkako nema više ni ugarskih sabora ni posebnih ugarskih zakona, otkako Hrvatska i Slavonija posjeduju svoje vlastite političke i juridičke crkvene sudove, svoj vlastiti vjerozakonski i školski fond, otkako, jednom riječju, krunovina Hrvatska i Slavonija ne stoji više s krunovinom Ugarskom ni u kakvom drukčijem odnošaju nego sa svima drugim krunovinama Monarhije’, izgubio je svaki smisao i taj crkveno-politički položaj primasa Ugarske. Haulik upozorava cara da ga kod toga ne vode nikakvi osobni ni loši motivi, pogotovo što se kao čovjek ‘osjeća privezanim uz Ugarsku kao svoju domovinu, uslijed toga što je čovjeku po prirodi urođena ljubav prema domovini’. Haulik je spreman da se podloži svakom ‘previšnjem tumačenju’ bule, ali sada osjeća dužnost da se drži njezinih jasnih riječi. “83 Ministar bogoštovlja i nastave Thun spremno je prihvatio Haulikovo obrazloženje i optužio primasa Scitovszkoga da je njegovo suprotstavljanje nedopustiv pokušaj širenja kompetencije ugarskoga primasa na područje Banske Hrvatske i prelazi s crkvenog polja na političko polje.

Tako su završile sve tri presudne etape u zbivanjima oko uspostave Zagrebačke nadbiskupije i metropolije. Kao što je potrebno početak prve etape označiti apelom bana Josipa Jelačića na Bečki dvor, tako je potrebno i reći da druga etapa ne završava 8. svibnja 1853. svečanim proglašenjem papinskoga dokumenta u Zagrebu već tri mjeseca ranije objavljivanjem papinske bule *Ubi primum placuit*. Treba priznati da je u sveukupnom zbivanju oko proglašenja Zagrebačke nadbiskupije postojala i treća etapa, kako je označavaju Šagi-Bunić i Mrkonjić. Crkva u Mađarskoj je, naime, pokazivala inat prema tom važnom događaju, ali ugarski primas Jan Scitovszki ipak nije uspio podvrći novouspostavljenu Zagrebačku nadbiskupiju i hrvatsko-slavonsku crkvenu pokrajinu svojoj primaskoj vlasti. Trudio se i u Rimu, kada je ondje boravio potkraj 1854. godine.⁸⁴ Sveta Stolica se nije obazirala na te primasove zahtjeve, kako je obavijestio ministra Thuna tadašnji službenik ministarstva bogoštovlja Ivan Simor,⁸⁵

83 T. ŠAGI BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, 86.

84 G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 90.

85 Ivan (Janoš) Simor (Szekesfehervar, 23. kolovoza 1813. – Esztergom, 23. siječnja 1891.) teološku je izobrazbu stekao u Trnavi i Beču gdje ju je 1841. zaključio doktoratom. Za svećenika je bio zaređen 1836. da bi djelovao u Pešti, i to od 1839. kao studentski propovjednik. Od 1846. do 1850. profesor je dogmatskoga bogoslovlja u Esztergomu, a zatim godinu dana predstojnik zavoda mladih svećenika u Beču Augustineuma i profesor crkvenoga prava, da bi od 1851. do 1857. bio službenik u ministarstvu bogoštovlja. Kada je potkraj 1854. primas Szitovszki boravio u Rimu, Simor je također bio ondje sa zadaćom izvještavati ministra Thuna o primasovim nastojanjima da spriječi konkordat Habsburške Monarhije i Svete Stolice. Od 1857. do 1866. bio je biskup u Gyoru, a od 1867. do smrti ugarski primas. Sudjelovao je na Prvom vatikanskom koncilu, da bi 1873. bio pribrojen zboru kardinala. G. ADRIANYI, *Nav. djelo*, 63, ISTI; *Ungarn und das I. Vaticanum*, Koeln – Wien, 1975., 31-38.

već je njihovo rješavanje prepustila Bečkome dvoru koji je 25. listopada 1855. odbacio nastojanje Szitovszkoga pa je njegov trud bio uzaludan.

ZAKLJUČAK

Hrvatski crkveni povjesničari čitanjem bule *Ubi primum placuit*, kojom je papa Pio IX. promaknuo Zagrebačku biskupiju na stupanj nadbiskupije i uspostavio hrvatsko-slavonsku crkvenu pokrajinu, traže u njoj povijesne i pravne razloge tom pravnom činu. Naravno, impresionira ih u buli naglašena Papina briga o hrvatskim katolicima te isto tako naglašeno povjerenje hrvatskih katolika u papu. Zaboravljaju da je bula sastavljena po obrascu za pisma takvoga sadržaja i da u njoj valja razborito tražiti vjerodostojne podatke. S druge strane, građanski povjesničari, osobito iz vremena socijalizma, u tom događaju ne vide ništa drugo nego podršku provedbi Oktroiranog ustava koji je uspostavio apsolutističku Bachovu politiku i Hrvatima nametnuo germanizaciju. Ni ta prosudba nije točna jer je uvjetovana protucrkvanim ideološkim stavovima. Valja prosudbu tog osobitog događaja u povijesti Crkve u Hrvata, konačno i u hrvatskoj društvenoj i političkoj povijesti, utemeljiti na ozbiljnom vrednovanju političkih i crkveno-političkih promjena u Habsburškoj Monarhiji. One su se očitovala u prekidu vjekovne realne unije između Hrvatske i Mađarske te u padu jozefinizma kao višedesetljetne političke doktrine državne upravne vlasti u Habsburškoj Monarhiji. Te su promjene stvorile dovoljno prostora da Hrvatsku u njezinu zahtjevu za samostalnim crkvenim ustrojstvom ne može više priječiti ni Ugarski sabor, a ni carska vlada u Beču.

U tim je teškim godinama poslije revolucija u Mađarskoj i u Beču biskup Haulik najprije pokazao da u cijelosti slijedi politiku bana Jelačića i njegovu usmjerenost prema Beču pa je 1849. sudjelovao na biskupskoj konferenciji austrijskih biskupa u Beču i prihvatio njezine zaključke. Stoga iznenađuje da je 1850. bio i na Ostrogonskoj biskupskoj konferenciji ugarskih biskupa i opet potpisao njezine odluke. Njegovo sudjelovanje na toj konferenciji ugarskih biskupa bilo je crkvenoupravno opravdano, jer je Zagrebačka biskupija još uvijek pravno pripadala pod nadležnost Kaločke nadbiskupije i, što je daleko važnije, austrijski je car kao ugarski kralj još uvijek imao patronat nad Crkvom u ugarskome dijelu Habsburške Monarhije. To je, dakle, bilo činjenično stanje i Haulik ga je poštivao jer se upravo u vrijeme održavanja Ostrogonske konferencije pronio glas da je car uspostavio Zagrebačku nadbiskupiju i metropoliju. Okupljeni biskupi na toj konferenciji prenijeli su pravo uspostavljanja novih biskupija i njihova promaknuća u nadbiskupije na papu, a Haulik je znao da bečka vlada već poštuje to pravo i da je samo pitanje vremena kada će i papa Pio IX. potvrditi carevo deklarativno uspostavljanje Zagrebačke nadbiskupije i metropolije. Tako je Haulikovo sudjelovanje na Ostrogonskoj biskupskoj konferenciji bio zapravo promišljen i miran razlaz s Crkvom u Ugarskoj.

THE PROMOTION OF THE DIOCESE OF ZAGREB TO ARCHDIOCESE POSSIBLE DUE TO THE REVOLUTIONARY YEAR 1848

ABSTRACT

With the Bulla *Ubi primum placuit* issued by pope Pius IX in 1852, the Diocese of Zagreb was promoted to Archdiocese and the Croatian-Slavonian ecclesiastical province was established. The author analyzes the causes of this act in controversy with the widespread approach of many historians who separate the question of the establishment of the Archdiocese of Zagreb from the social and political events of that time. This work corrects the judgements of those who have connected the establishment of the Archdiocese with the imposition of the so-called Granted Constitution and the introduction of Bach's absolutism. The author points out that the starting point in the process of establishing the Archdiocese was the Resolution of the Croatian Parliament in 1845, and that it is in this event that the historical and political reasons, with which the Parliament and the Church in Croatia justified their request, can be discovered. The author gives special attention to ban Josip Jelacic and his letter to the Vienna Government in 1850 as the immediate occasion for the Court in Vienna and the emperor to address that question.

Key words: Archdiocese of Zagreb, Croatian-Slavonian Province, Ban Josip Jelačić, Cardinal Juraj Haulik.